

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Studijní program: Filologie

Studijní obor: Bohemistika

JAZYKOVÁ ANALÝZA BAROKNÍHO TEXTU

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: PaedDr. Jarmila Alexová, CSc.

Autor práce: **Andrea Hakenová**

Akademický rok: 2008/2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 20. července 2009

.....
Andrea Hakenová

Děkuji PaedDr. Jarmile Alexové, CSc., za pomoc při vypracování této práce.

Anotace

Následující vědecká práce je zaměřena na jazykový rozbor barokního textu *Hortus conclusus, Zahrada skrze mlčenlivost zavřena sv. Janu Nepomuckým* od P. M. Auspitzera. Práce je založena především na teoretických poznatcích, s nimiž dále pracuje a uvádí k nim praktické příklady vybrané podrobným rozbořem textu. Cílem této práce je zachytit a popsat co nejširší spektrum různých jazykových jevů a zajímavostí, text je tudíž rozebírán z hlediska morfologie či slovtvorby. Avšak všechna tyto odvětví jazykovědy nemusí být rozebírány komplexně, někdy se v práci zaměřuji pouze jen na určitou oblast z daného odvětví. Čtenář samozřejmě bude seznámen i s všeobecnějšími informacemi o textu i o autoru samém.

Summary

Following academic work is aimed at the language analysis of the baroque text "*The Garden locked through the silence for St. Jan Nepomuk*" from P. M. Auspitzler. The work is based mainly on theoretic findings, with which it works onward and shows some practical examples to them, chosen through the punctual analysis of the text. The goal of this work is to capture and describe the wide spectrum of various language phenomenons and interests, thus the text is being explicated from the morphological or wordbuilding aspect. But it is not necessary to analyse all these branches in a complex way, in some cases I focus only on specific section of set branch. Of course the reader will be acquainted with more general information about the text and it's author as well.

Obsah

Úvod	9
1 Auspitzer, Patricius Michael	11
1.1 Krátké pojednání o životě P. M. Auspitzera.	11
1.2 Interpretace textu Hortus conclusus, Zahrada zavřená	11
1.3 Grafická podoba textu Hortus conclusus, Zahrada zavřená	13
2 Jan Nepomucký	17
2.1 Situace v českých zemích za Janova života, vláda krále Karla IV. a Václava IV.	17
2.2 Na úvod o Janu Nepomuckém	18
2.3 Život a dílo Jana Nepomuckého	19
2.4 Legenda a pravda o životě a smrti Jana z Pomuku	20
3 České literární baroko	22
3.1 Baroko	22
3.2 Charakteristika barokní literatury	22
3.3 O barokních kázáních	24
4 Slovní druhy	25
4.1 Substantiva (podstatná jména).....	25
4.1.1 Význam a tvoření podstatných jmen.....	26
4.1.1.1 Podstatná jména neodvozená.....	26
4.1.1.2 Tvoření podstatných jmen odvozováním	26
4.1.2 Gramatické kategorie	28
4.1.2.1 Gramatická kategorie rodu.....	29
4.1.2.2 Gramatická kategorie čísla	30
4.1.2.3 Gramatická kategorie pádu.....	31
4.2 Adjektiva (přídavná jména).....	34
4.2.1 Tvoření přídavných jmen	35
4.2.1.1 Přídavná jména neodvozená.....	35

4.2.1.2	Přídavná jména odvozená.....	35
4.2.2	Deklinace adjektiv.....	37
4.2.2.1	Jmenná deklinace adjektiv	37
4.2.2.2	Složená deklinace adjektiv	37
4.2.2.3	Smíšená deklinace adjektiv	39
4.2.3	Stupňování přídavných jmen	39
4.3	Pronomina (zájmena)	40
4.3.1	Zájmena osobní (personalia).....	40
4.3.2	Zájmena přivlastňovací (posesiva).....	43
4.3.3	Zájmena ukazovací (demonstrativa)	44
4.3.4	Zájmena tázací (interrogativa)	46
4.3.5	Zájmena vztažná (relativa)	46
4.3.6	Zájmena neurčitá (indefinita).....	47
4.3.7	Totalizátory a zájmena záporná	48
4.4	Verba (slovesa)	49
4.4.1	Význam a tvoření sloves	49
4.4.2	Gramatické kategorie sloves.....	49
4.4.2.1	Osoba slovesa (persona).....	50
4.4.2.2	Slovesný čas (tempus).....	51
4.4.2.3	Slovesný vid (aspekt).....	52
4.4.2.4	Způsob (modus).....	52
4.4.2.5	Slovesný rod.....	53
4.5	Numeralia (číslovky).....	54
4.5.1	Morfologické tvary číslovek.....	54
4.6	Adverbia (příslovce).....	56
4.6.1	Význam a dělení adverbíí	56
4.6.2	Stupňování příslovcí.....	56
4.6.3	Tvoření příslovcí odvozováním	58
4.7	Prepozice (předložky)	59
4.7.1	Předložky podle spojitelnosti s pády.....	59
4.7.2	Předložky podle původu	60
4.8	Konjunkce (spojky)	60
4.8.1	Spojky souřadící.....	60

4.8.2 Spojky podřadící	60
Závěr	64
Zdroje	66
Použitá literatura	66
Další zdroje	67
Prameny	68
Seznam příloh	69

Úvod

V této vědecké práci se zabývám rozbohem barokního textu *Hortus conclusus: Zahrada skrze mlčenlivost zavřená sv. Jan Nepomucký*, jehož autorem je Patricius Michael Auspitzer. Rozbor je založen na výzkumu formálních (pravopisných a gramatických) prostředků, kterých autor využívá v textu z 1. poloviny 18. století, a porovnání těchto dobových prostředků s prostředky současné mluvnice. Avšak před zahájením samotného rozboru díla je nutné vyjasnit si určitá fakta.

Čtenářům je nastíněna situace v literatuře doby barokní, především se zajímáme o barokní kázání. K tomuto účelu jsem užila odborné literatury, především dílo Václava Černého – *Až do předsíně nebes*, knihu *Století andělů a ďáblů* od Z. Kalisty a v neposlední řadě také *České literární baroko* z pera Josefa Vašici. Dále se domnívám, že je nezbytné blíže se seznámit s tím, kdo to byli Patricius Michael Auspitzer a svatý Jan Nepomucký, o nichž v této práci častokrát hovoří. K tomuto účelu jsem čerpala informace především z knihy Petra Piňhy: *Čechy a jejich svatí a Víta Vlnase: Jan Nepomucký – česká legenda*.

Auspitzerovo jistě velmi zajímavé dílo (*Hortus conclusus: Zahrada (skrze mlčenlivost) zavřená s. Jan Nepomucký*) bude čtenářům představováno především z pohledu morfologie, tedy z hlediska příslušnosti ke konkrétním slovním druhům. K vybraným slovním druhům bude uvedena jejich stručná charakteristika, po ní následuje slovtvorný a gramatický rozbor, či se zabýváme bližším zkoumáním a dělením daného slovního druhu dle různých kritérií. U substantiv, adjektiv, sloves a adverbí se budeme shodně věnovat způsobům jejich tvoření, především odvozování, dále se budeme věnovat jednotlivým gramatickým kategoriím u podstatných jmen, přídavných jmen a sloves, u příslovcí provedeme jejich dělení podle toho, které bližší okolnosti dějů a předmětů vyjadřují. Pro slovtvorný rozbor, jako pomocného studijního materiálu, bylo užito knihy *Tvoření a stavba slov* od Bohumíra Dejmka (Olomouc: Nakladatelství OLOMOUC, 2002). Gramatické rozborů byly vedeny podle zásad ustanovených následujícími mluvnicemi: Grepl et al. - *Příruční mluvnice češtiny*; Praha: Nakladatelství Lidově noviny, 2003, dále pak Havránek, B.; Jedlička A.: *Česká mluvnice*; Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, a také Čechová, M.: *Čeština – řeč, jazyk*; Praha: ISV, 2000. Pro dělení do podkategorií u číslovek, zájmen, předložek, spojek a již zmiňovaných příslovcí volíme různá individuální hlediska. Na

číslovky se zaměřujeme z hlediska toho, jaký počet vyjadřují, zda vyjadřují základní počet či počet druhů, pořadí nebo násobenost. V kapitole věnované zájmenům se zabýváme jejich dělením podle významových rysů. Předložky dále dělíme podle dvou hlavních kritérií, a to podle spojitelnosti s pády nebo podle jejich původu. Spojky podrobněji zkoumáme podle toho, jaké vztahy mezi jednotlivými členy, které spojují, vyjadřují. V této práci se nevěnujeme částicím ani citoslovcím. Výkladová část o dané problematice je vždy doplněna názornými ukázkami z textu *Hortus conclusus*.

Auspitzer, Patricius Michael

1.1 Krátké pojednání o životě P. M. Auspitzera

O životě tohoto literáta, kněze, kazatele a hudebního skladatele toho není příliš mnoho známo. Narodil se roku 1692 v Radouni ve Slezsku. V Olomouci byl vysvěcen na kněze, v kanonii augustiniánů lateránských na Karlově v Praze roku 1717 složil slib řeholnictví. Patricius Michael zemřel roku 1739 v Michelsdorffě. Avšak zanechal zde po sobě působivé literární dílo, kázání, vydané roku 1730 v Praze u K. J. Jeřábka. Toto dílo nese název *Hortus conclusus: Zahrada skrze mlčenlivost zavřená sv. Jan Nepomucký*¹

1.2 Interpretace díla *Hortus conclusus, Zahrada zavřená*

Hortus conclusus, Zahrada zavřená S. Jan Nepomucký je homilie určená především k oslavě sv. Jana Nepomuckého.

První – úvodní pasáž textu tvoří obraz zahrad. Tyto zahrady jsou převážně lidskými výtvoři, a z nejrozmanitějších důvodů nejsou těmi žádoucími zahradami zavřenými. Zahradou zavřenou se zde metaforicky míní Jan Nepomucký. V další části tohoto kázání vyzdvihuje Patricius Michael Auspitzer především ctnosti svého vyvoleného světce. První z nich je Janova trpělivost plynoucí z lásky k Bohu, druhou ctností je jeho důslednost, zásadovost, opírající se o víru v Boha, za třetí Janovu ctnost považuje Auspitzer naději v Boha.

Centrálním tématem homilie je obraz světcovy pověstné mlčenlivosti.² Tato část textu se zřejmě opírá o legendu od Tomáše Ebendorfera z Haselbachu, podle níž měl být Jan Nepomucký zpovědníkem Žofie – manželky krále Václava IV. Za to, že Jan nevyzradil králi tajemství jeho ženy, byl svržen do Vltavy. A za tento čin ho také Auspitzer opěvuje ve svém díle.

Primárním úkolem kázání je upoutat pozornost posluchačů (recipientů), to proto, aby se dané kázání (informace, apely apod. v něm obsažené) mohlo rozšířit mezi co největší počet posluchačů. A právě za tímto účelem musí být projev kazatele,

---

¹ <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/377560-auspitzer>

² ALEXOVÁ, Jarmila. *Komunikace - styl - text; Větný řetězec jako stylistický a syntaktický prostředek barokní prózy*; České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006

(produktora) co nejzajímavější, co nejpoutavější. Čím zajímavěji podaný komunikát, tím více posluchačů. K tomuto účelu využívá autor různých prostředků. Jedním z nich je například užití větných řetězců v textu.³ Častým rysem větných řetězců je, že jejich užití se blízce dotýká kompozice kázání. Řetězec se tedy mnohdy vyskytuje v úvodu (př.: „*Mezi třemi příjemnými díly roku který může býti člověku příjemnější jako jaro? Mezi třemi libými měsíci jara, který může býti libější jako jest měsíc máj. V rozkošném měsíci máji co může býti rozkošnějšího jako Zahrada?*“⁽¹⁾) a zároveň text i zakončuje („*Přijďte, kteří jste od zlých jazyků uštípani, a pod stínem mým odpočiňte, neb ta Zahrada netrpí hadového pokolení; přijďte, kteří jste pomlouváni, a pod stínem mým odpočiňte, neb ta Zahrada jest zavřená před lidmi ošemetnými; přijďte, kteří jste na cti utrhaní, a pod stínem mým odpočiňte, neb ta Zahrada netrpí dračích a jedovatých jazyků.*“⁽⁹⁾).

Auspitzer považuje větné řetězce za opravdu důležitý prvek kompozice, proto se na jejich užití neomezil jen v úvodu a závěru, ale prodchnul jimi celý text. Za všechny bych citovala ještě jeden příklad: „*Ta víra byla vonné silnou vůní vydávající lilium, neb on co srdcem věřil, to usty vyznával, co usty vyznával, to skutky potvrzoval co skutky potvrzoval, to též jiné vyučoval liliový učitel, vůní výborných ctností vydával liliový činitel, výbornou vůní slova Božího rozsíval liliový kazatel.*“⁽⁵⁾⁴.

Dalším prostředkem, jakým autor ozvláštňuje text, je užití rýmu. *Když tedy se posledně s tou Zahradou obírám, mou sprostou řeč zavírám, z kazatedlnice se ubírám, a jak sebe, tak všechny do libé vůně toho kvítí, pod libý stín těch stromů Zahrady té zavřené poroučím, a odevzdávám.* (9). Tyto verše najdeme v samém závěru homilie Hortus conclusus. Spíše než o složitě komponované verše usiluje autor o jednoduchost, srozumitelnou i méně vzdělaným vrstvám, o libozvučnost textu, k tomuto účelu užil tedy rým sdružený.

Velmi typickým jevem v barokních kázáních je citace latinských vět, jež jsou vzápětí recipientovi vysvětleny, přeloženy (např.: *Aquam bibisti, fontem corona. vodu jsi pil, studnici korunuí. Já pak pravím dnes: Flores legisti, hortum corona, kvítí jsi zbíral, Zahradu korunuí.* (8)).

V neposlední řadě je to užití široké škály metafor a přirovnání. Nejfrekventovanější metaforou v tomto textu je „zahrada“ jako přenesené pojmenování pro Jana Nepomuckého. Toto slovo se v textu objevilo celkem 72x. O Janu

---

³ ALEXOVÁ, Jarmila. *Komunikace - styl - text; Větný řetězec jako stylistický a syntaktický prostředek barokní prózy*; České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006

⁴ Původní tisk kázání je paginován. Paginaci zachovávám i v přepisu textu Hortus conclusus. Zahrada skrze mlčenlivost zavřená. Stránky dokladů uvádíme dle této paginace.

Nepomuckém se zde hovoří jako o muži ctnostném, pevném ve své víře v Boha, a věrném zpovědnímu tajemství a to je vyjádřeno přirovnáními, viz. text: *Duše svatá a bohabojná jest Zahrada ochranou Božskou zavřená, a proto podivná Zahrada, v nížto hojnou vůni vždy vydávala fiala tichosti a poníženosti, karafiát pobožnosti a horlivosti, tulipán rozjímání a považování Božských tajemství, narcis ctnostných příkladů a dobrého naučení, Jerycho stálého bdění a vroucné modlitby.*(4)

1.3 Grafická podoba textu *Hortus conclusus*, Zahrada zavřená

Již na první pohled objevíme v původním textu *Hortus conclusus* značné odchylky od dnešní podoby pravopisu.

Interpunkční znaménka

První rozdíl objevíme už v užití interpunkčních znamének. Typickým grafickým znakem doby barokní je virgule. Ta je užívána v několikanásobně vyšší míře než ostatní interpunkční znaménka. Mnohokrát zastupuje ostatní interpunkční znaménka. Čárky se v původním textu objevují jen ojediněle. Tečka, otazník, vykřičník se v textu vyskytují standardně na konci vět.

Psaní velkých písmen

Typickým jevem v barokních textech je vysoká frekvence psaní velkých písmen, a to nejen na začátku vět. Velkým písmenem bývají uvedena také některá substantiva či adjektiva. Naopak nás nesmí překvapit ani to, když nová věta velkým písmenem nezačíná, když je po interpunkčních znaménkách tečka, otazník či vykřičník navázáno dále s malým písmenem.

Označování hlásek a slabik v textu

Původní tečka nad měkkými konsonanty byla proměněna v háček. Háčku se užívalo při značení měkkosti nad hláskami d', č, ň, ř, t', ž. Příklad: *Duše křest'anská* (1), *...v všelikým kvítí mezi rozličnými barvami, v rozličných barvách mezi líbeznou vůní, bud' na usvitě neb při vejchodu...* (1), *velikomožnost bázeň způsobuje* (3) apod.

Hlásky s, š

Hlásky „s“ se v textu značily buď tak, jak ji známe i dnes, tedy *S/s*, nebo se značily jako *ß/f*. Hlásky „š“ byla nejčastěji psána takto: **ßß** a **ßs**. Příklad: *Duffe svatá a bohabojná jest Zahrada ochranou Božskou zavřena* (4).

Hlásky c, č

V textu bývají hlásky „c“ nebo „č“ označovány diafremou *cz*. Velké býsmeno „Č“ bylo značeno v textu jako **Cž**. Příklad: *Kvetlo v té Zahradě Liliu, neb tu panickou čistotu (čistotu), kterou malý Jeníček na svět sebou přinesl, také velký a dospělý Jan neporušenou zachoval, zůstanouce podle té čistoty dítě jak v dětinském, tak v zmužilém věku svém*. (4); *I ta Zahrada jest jak první mučedník pro tajnost posvátné pečeti svátosti pokání, tak ne poslední z svatých patronů Českého Království, ...* (3).

Hlásky r, ř

Hlásky r je v textu užívána v takové podobě, v jaké ji známe dnes. Hlásky „ř“ bývá v textu značena jako **rž**. Příklad: *Jako Lásky všechnu těžkost přemáhá, tak Naděje všechen zármutek obrací v potěšení; což také působila obzvláště v Janovi, kterýžto držel s S. Pavlem k Římanům v s. Kapit., ...* (5).

Psaní zdvojených písmen

Často jsou ve slovech užita zdvojená písmena, např. *ff* (příklad: *doufám*), *ss*, *tt* apod. a to aniž by měli jakoukoli morfologickou funkci. Naopak zdvojení v následujících slovech je oprávněné, protože právě zde je nositelem morfologické funkce - např. u slov *nevinnost*, *vonná růže*, *ranního času*, apod.

Psaní w

Pravidelně je v textu užíváno „dvojitého vé“ namísto jeho jednoduché podoby. Příklad: *Kwetlo w té Zahradě Liliu, neb tu panickou čistotu, kterou malý Jeníček na svět sebou přinesl, také welký a dospělý Jan neporušenou zachoval, zůstanouce podle té čistoty dítě jak w dětinském, tak w zmužilém věku fwým*.

Psaní souhlásky j

Na mnoha místech v textu se objevuje písmeno *g* ve funkci hlásky *j*, například: *gest* - *> jest*; *geho* - *> jeho*.

Hlásk*a* *i*

V barokních textech se často objevuje psaní písmena *j* v pozici dnešního *i*, především v koncovkách slov, např.: *Honosíme se s souženými: vědouce, že souženj trpělivost působí: trpělivost pak skušenj, skušenj pak naději, naděje pak nezahanbuje.* (6); *widjm srdce* (6).

Písmeno *ě*

Grafém *ě* se postupně začíná užívat způsobem, na jaký jsme zvyklí i dnes, tedy že se užívá po labiálách *p, b, f, v, m* a dále označuje měkkost vyslovovaného [tʲ], [dʲ], [ɲ] před samohláskou *e*, tzn. *tě, dě, ně*. Příklad: *síních Páně* (4), *Chodil častěj k přijímání velebné svátosti oltární, aby k tomu slunci k sobě skloněnému...* (4), *naději Izákovou* (5) apod.

Slabiky *di, ti, ni*

Palatálnost hlásek *dʲ, tʲ, ň* se před samohláskou *i* nijak zvláště neoznačuje. Příklad: *Vidice já růži* (6), *nemohly uhasiti Lásky* (6), *nicméně byl nevinný* (7).

Grafém *d*

Grafém *d* se nachází v pobočné slabice *-dl-* u některých substantiv: *kazatedlnice, mučedlník*.

Psaní *i/y*

Po souhláskách *c, s, z, š* se v textu běžně objevuje psaní *y*, například: *měsýc; syce; sluncy; wjtězytel; Zámek její byl Silentium, mlčení, a to zámek tak silný, že se nic nenašlo, coby jeho bylo otevřiti, porušiti aneb škazyti mohlo.* (7); *tak jako v psaní tajemství jeho tou pečetí jest zaopatřené, tak taky bylo v uffých, a v srdci Ephæstionovým jako pod pečetí zatajené, aby je žádnému nevyjevil.* (6).

Psaní dvojhlásek *ej, ou*

V 17. a 18. století dovršili v Čechách, na Moravě a ve Slezsku svůj rozvoj česká nářečí. Rozlišujeme čtyři základní skupiny nářečí: nářečí česká v užším slova smyslu, středomoravská, východomoravská, slezská.⁵ A právě rysy nářečí (konkrétně nářečí

⁵ HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA A.: *Česká mluvnice*; Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988

českého v užším slova smyslu) pozorujeme i v našem kázání. Nářečí česká mají dlouhé samohlásky (*á, í, ú*) doplněny o např. dvojhlásku *ej* vzniklou z *y* (*i*). Příklad: *vejroční památce* (9), *se království jeho tejkalo* (6). Dále se pak na začátku slov vyskytuje psaní dvojhlásky –*ou*, například: *ouřad, oučinky*. Nářečí česká jsou poměrně jednotná (rovnají se zhruba obecné češtině).

Jan Nepomucký

„„Malé“ dějiny jednoho lidského života, jakkoliv jedinečného a neopakovatelného, se zpravidla stávají pro dějepisce zajímavými až v okamžiku, kdy se setkávají a prolínají s dějinami takzvaně velkými. Tedy s událostmi, jež viditelně ovlivnily další osudy světa či země, jež způsobily zdánlivě náhlou proměnou kulis na historickém jevišti, na němž jsme toho času víceméně nedobrovolnými aktéry my sami. Jan z Pomuka jistě netušil, že se v podobě legendy jednou stane součástí těchto „velkých“ dějin.“⁶

7

2.1 Situace v českých zemích za Janova života, vláda krále Karla IV. a Václava IV.

Jan Nepomucký se narodil někdy okolo roku 1340 a zemřel 1393. Žil tedy v době českého a římského krále Karla IV. a později i během vlády jeho syna, Václava IV.

Karel IV. (1316 - 1378) byl jedenáctý český král (jako Karel I. – 1346–1378), lombardský král (1355), římský král (1346–1355) a císař (1355–1378), arelatský král (1365) a hrabě lucemburský (1346 – 1353) z dynastie Lucemburků. Karel IV., křtěný jménem Václav, se narodil jako syn Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského. Vzdělání se mu dostalo na francouzském dvoře. Jako český král stál u zrodu Nového Města pražského a dal zbudovat Karlův most. Roku 1348 vydal zakládací listinu Karlovy univerzity. Na jeho popud byla zhotovena Svatováclavská koruna. Zanechal po sobě několik spisů, mezi nejznámější patří autobiografie Vita Caroli. Koncem roku 1356 vydal Zlatou bulu Karla IV., zákoník, který uzákonil výsadní postavení českého krále a českého státu v říši, určil počet světských a duchovních kurfiřtů i jejich

⁶ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký – česká legenda*. Praha: Mladá fronta – edice Kolumbus, 1993. Str. 12

⁷ Na kresbě je zobrazen sv. Jan Nepomucký; čerpáno z <http://www.sweb.czm.andelovasvjanpickolo.gif>. Další obrazové dokumentace jsou součástí příloh.

vzájemné pořadí. Platil ve Svaté říši římské až do roku 1806. V době panování Karla IV. zažívají české země období svého největšího rozmachu – za jeho vlády se České království stalo centrem Evropy, Praha byla sídelním městem Svaté říše římské, celá země zažívala neobyčejný hospodářský, umělecký a kulturní rozvoj. České království dovedl k vrcholu, který se pak už nikdy neopakoval. Již Karlovi současníci si byli jeho významu vědomi.⁸

Léta panování krále Václava IV. nebyla zrovna nejšťastnějšími. Když se ujal vlády nad zeměmi České koruny a nad Německou říší a Lucemburskem, nebylo Václavu IV. ještě ani plných osmnáct let. Václav byl dosud nevyzrálý mladík s neustálenou povahou. Vládu přenechával spíše svým rádcům. Půldruhého roku po jeho nástupu (1380) vypukla v Českém království epidemie moru v dosud nepoznaném rozsahu. Úbytek obyvatelstva vedl k úpadku celých oblastí. Donedávna kvetoucí země se ocitla v krizi, kterou lidé chápali jako projev božího hněvu a hledali z ní východisko. Vládnutí mladému králi nezjednodušovali ani mocenské boje o trůn, jenž vedl se svými nevlastními bratry Zikmundem a Janem a dalšími členy rozvětveného Lucemburského rodu, kteří si činili na vládu nárok. Dále zde byly také rozpory s vyšší šlechtou a ambiciózním pražským arcibiskupem a královským kancléřem Janem z Jenštejna.⁹

2.2 Na úvod o Janu Nepomuckém

Svatý Jan Nepomucký patří mezi české zemské patrony. Za arcibiskupa Jana z Jenštejna se stal generálním vikářem a dostal se do sporu s králem Václavem IV. ohledně obsazování kladrubského opatství. Byl svatořečen a jeho činy a především okolnosti smrti jsou dodneška předmětem četných legend. Po celé zemi najdeme také mnoho památek odkazujících k Janu Nepomuckému a jeho kultu – např. Janovu sochu na Karlově mostě, také je zde přesně označeno místo, odkud byl Jan Nepomucký svržen do Vltavy, ve svatovítské katedrále v Praze najdeme Janův hrob, mnoho kostelů je též zasvěceno tomuto svatému. (Roku 1708 je v Hradci Králové sv. Janu Nepomuckému zasvěcen první kostel. Dalšími jsou např. kostel svatého Jana Nepomuckého v Českých Budějovicích, v Libštejně, Štěchovicích, na Zelené hoře u Žďáru n. Sázavou, apod.)

---

⁸ http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_IV.

⁹ <http://bess.blog.cz/0803/kral-vaclav-iv>

Památka tohoto světce se připomíná 16. května, a to nejen v Evropě, ale i v dalších zemích světa.

Již z přídomku Janova jména se dovídáme místo jeho narození – je jím vesnice s klášteřem na úpatí Zelené hory nazývaná Pomuk. Ve zdejších klášteře působily cisterciáckí mniši, a právě s nimi je úzce spjat i vznik názvu této obce. Název byl patrně odvozen od tzv. "pomukávání", což byly zvláštní zvuky, jimiž se řeholníci např. při práci dorozumívali (nesměli totiž mezi sebou mluvit). Aby se tedy odlišila lokalita osady od kláštera, říkalo se vesnici "ne Pomuk". Za husitských válek byl klášter zničen a od těch dob se používal stále více pouze název Nepomuk. V době svatořečení pak Johánek z Pomuku byl již jen Janem Nepomuckým.¹⁰ Na místě, kde stál domek, v němž se Jan Nepomucký narodil a strávil část svého života, stojí dnes barokní kostel sv. Jana Nepomuckého (vystavěný v letech 1734-1738 Adolfem hrabětem z Martinic). Kromě Jana Nepomuckého tuto obec proslavil též biskup Vojtěch. Traduje se o něm legenda, že oživil vyprahlou zemi životodárným deštěm, až se zazelenala.

2.3 Život a dílo Jana Nepomuckého

Od roku 1369 působil Jan Nepomucký jako veřejný notář v Praze, což bylo zaměstnání, vyžadující dobrou znalost čtení a psaní, znalost úředních jazyků a znalosti o formě právních dokumentů. Jan Nepomucký ukázal se být velmi pečlivým a začal stoupat k vyšším úkolům církevní administrativy. O Janově kněžské dráze se dozvídáme teprve roku 1380, kdy byl Jan Nepomucký jmenován farářem u sv. Havla na Starém městě pražském. Svěcen byl patrně těsně před tím, protože podle platných předpisů nemohl tehdy kněz vykonávat úřad notářský, ve kterém Jan až do té doby působil. Na Karlově univerzitě získal bakalářský titul ze studia práv, to mu však nestačilo a toužil pokračovat dál. Mezi lety 1383 a 1387 studoval církevní právo v Padově. Získal zde titul doktora práv. Po návratu do Čech začíná stoupat po stupních církevní hierarchie. Stává se kanovníkem u sv. Jiljí a doktorem dekretů. O dva roky později je již kanovníkem vyšehradské kapituly a 1389 jej arcibiskup Jan z Jenštejna jmenoval generálním vikářem pražské arcidiecéze.

---

¹⁰ <http://www.e-stredovek.cz/view.php?navezclanku=jan-nepomucky-zivot-a-smrt&cislocclanku=2006120002>

Spor mezi mocí církevní a světskou byl hlavním sporem mezi Janem z Jenštejna a Václavem IV. A tento spor byl také bitvou, v níž zahynul Jenštejnův generální vikář.¹¹ Na tomto místě je třeba podrobněji popsat situaci mezi arcibiskupem a králem, protože přesně ta určovala poslední hodiny Janova života. Roku 1381 došlo k roztržce mezi Jenštejnem a Prokopem – moravským markrabím. Prokop se totiž zastával francouzského sboru kardinálů a jejich papeže. Vzápětí se k Prokopovi přidal i litomyšlský biskup Jan Soběslav. Spor došel až tak daleko, že Jenštejn vyhlásil nad Janem Soběslavem klatbu. Toto arcibiskupovo počínání velmi popudilo krále, protože Jan Soběslav i Prokop byli jeho bratřenci. Strhla se lavina provokací a odplat (např. když Václav IV. hostil arcibiskupa Jana z Jenštejna na jednom ze svých hradů, dal mezitím vyplnit arcibiskupovy statky). Stoupenci královy strany vymysleli proti Jenštejnovi důmyslný plán. Chtěli oslabit arcibiskupovu moc vytvořením dalšího biskupství. Základem pro něj měly být statky kladrubských benediktinů. Čekalo se jen na smrt opata Racka. Ten také počátkem roku 1393 zemřel. Arcibiskup Jenštejn, jež si byl vědom hrozby, kterou tento fakt může znamenat, rozhodl se zasáhnout a dosáhl toho, že již 10.3. 1393 potvrdil generální vikář Jan z Pomuka mnicha Olena novým opatem kladrubským. Jenštejn sice nařídil, aby se přihlásil každý, kdo má proti volbě opata námítky, ale v té době pobýval král na svém loveckém hradě Žebráku, a tak, než se k němu dostala zpráva o úmrtí opata, uplynula už tak hodně krátká lhůta k vystoupení proti volbě nového opata. Toto Jenštejnovo jednání krále velice rozlítilo. Otevřeně prohlásil, že Jenštejna a jeho spolupracovníky utopí a zabije.¹²

2.4 Legenda a pravda o životě a smrti Jana z Pomuku

Legenda o svatém Janu Nepomuckém se začala tvořit brzy po jeho úmrtí. Svého vrcholu však dosáhla až v době baroka. Ačkoli dnes již s jistotou můžeme říci, za jakých okolností Jan z Pomuku zemřel, před 600 lety to tak snadné nebylo. Stačilo, aby kronikář udělal ve svých zápiscích chybu, a hned byl vytvořen prostor pro spekulace. Tak se mučednická smrt Jana z Pomuku přenesla zvolna třemi příčinami, volbou kladrubského opata počínaje, přes pokárání krále za to, že prý špatně vládne (o tom se poprvé zmiňuje roku 1422 Ondřej Řezenský), až po odmítnutí znesvětit svátost zpovědi

---

¹¹ PIŤHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: nakladatelství Aved, 1992

¹² http://www.valka.cz/clanek_12145.html

(sv. Jan Nepomucký měl být totiž dle další legendy, jenž zaznamenal roku 1450 rakouský kronikář Tomáš Ebendorfer z Haselbachu, zpovědníkem manželky Václava IV. – Žofie). Faktem přese všechno zůstává, že Jan Nepomucký byl umučen 20. března 1393 na staroměstské rychtě. Jeho tělo bylo zašito do pytle a svrženo z Karlova mostu a o necelý měsíc později nalezeno na pravém břehu Vltavy. Roku 1721 byl Jan z Nepomuku blahořečen. Tomu však předcházelo sestavení zvláštní komise, která se sešla při exhumaci jeho ostatků v r. 1719. V lebce Jana Nepomuckého byl nalezen neporušený jazyk, tedy více než 300 let od jeho smrti. Tento fakt byl posouzen jako zázrak a právě díky němu byl Jan Nepomucký r. 1729 prohlášen za svatého. V 70. letech 20. stol. však české antropologické kolegium zjistilo, že se nejednalo o jazyk, ale zachovanou mozkovou tkáň. Vědci také určili okolnosti úmrtí českého mučedníka. Příčinou smrti bylo krvácení do mozku způsobené opakovanými údery tupým předmětem do hlavy, nikoli smrt utopením. Dále byla prokázána zlomenina lopatky, vykloubení ramen (důsledkem štosování, tedy zavěšení za ruce svázanými za zády) a četné zlomeniny v obličeji. Historické prameny ještě uvádějí opalování boku samotným Václavem IV.^{13,14}

---

¹³ http://www.valka.cz/clanek_12145.html

¹⁴ <http://www.obecpohled.cz/index.php?nid=1002&lid=CZ&oid=605898>

České literární baroko

3.1 Baroko

Baroko je umělecko-kulturní směr, který zhruba před 400 lety zachvátil celou Evropu. Nejpravděpodobnější výklad slova baroko je, že pochází z portugalského slova *perles baroques*, které se pro perly nepravidelného tvaru používal již počátkem 16. století.¹⁵ Barok se konstituoval v Itálii a rozšířil se po celé evropské a latinskoamerické oblasti; pro dosah a pro proniknutí do všech uměleckých i životních projevů bývá považován za poslední evropský univerzální sloh; dominoval zejména v katolických zemích, a ačkoli doprovázel politiku zaměřenou proti reformaci, nebyl jen projevem církve a reprezentací feudální třídy, ale také uměním pro široké měšťanské a lidové vrstvy.¹⁶

Určit jednoznačnou dataci tohoto období není jednoduché – periodizaci období odvozujeme v tomto případě od náboženské situace v Evropě (protože náboženství hrálo v baroku hlavní roli). Bod, v kterém můžeme hledat počátek baroka, krásně popsal Václav Černý ve své knize *Až do předsíně nebes*: „Baroko pak v Evropě počíná v onu podle zemí a národů různou chvíli, kdy atmosféra náboženských sporů a svárů dostoupí toho stupně varu, že se konflikty, s lidským souhlasem nebo bez něho, počnou vyjadřovat *přímou akcí*, a řešit metodami *brevi manu*.“¹⁷ O baroku se běžně hovoří jako o období vymezeném roky 1600 a 1750.

3.2 Charakteristika barokní literatury

Když hovoříme o barokní češtině, hovoříme o jazyce užívaném na území Českého království od poloviny 17. stol., zřejmě zlomové pro vznik baroka jsou roky 1618-1621, do druhé třetiny stol. 18.

Období baroka je na jednu stranu „obdobím temna“ – např. literatura totiž ztratila své vzdělané publikum vlivem konfiskací a emigrace v době pobělohorské¹⁸, na druhou stranu, u nás je baroko dobou, kdy česká tvořivost přináší na dlouhé časy naposled náš vlastní a originální příspěvek do obecného a společného fondu evropské

¹⁵ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Baroko>

¹⁶ <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/26543-barok>

¹⁷ ČERNÝ, Václav; *Až do předsíně nebes*. Praha, 1996. Str. 235

¹⁸ GREPL, Petr, et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2002. Str. 69

kultury. Iniciativní popud k revaluaci českého baroka vyšel v podstatě od Josefa Pekaře a F. X. Šaldy, ke koncepcím prvního přidal se vehementně i Arne Novák. Rehabilitace proběhla zásluhou a prací tří badatelských pokolení, a jakmile, a to brzo, situace dozrála na stupeň, na němž je třeba poznávat detailně a objevovat materiálně, vepsalo se do dějin poznávání našeho literárního baroka s obzvláštní výrazností trojhvězdí Vašica – Kalista - Škarka.¹⁹

V domácím prostředí docházelo v průběhu 17. a 18. století k postupnému omezování funkcí spisovné češtiny – nejdříve ustupovala z oblastí vědy, náročné literatury, nakonec i z oblastí administrativní. Jazyk přežíval především na venkově, a to v žánrech využívajících nižších stylových rovin, v podobě kramářských písní, knížek lidového čtení, lidových písní, lidového dramatu a homiletik. Tvorba vyšší literární hodnoty dočasně pokračovala jen v okruzích české emigrace.²⁰

Barokní literatura navazovala na renesanční poetiku, a to tím, že se opírala o antiku; odkaz renesance a antiky se však přetvářel po stránce formální (typické barokní postupy) i obsahové (například zůstává postava Amora, ale symbolizuje především lásku k bohu). Pro náměty barokní literatury jsou příznačné náboženské motivy. Barokní literatura je odrazem doby usilující o upevnění feudalismu a náboženská tematika vystupuje do popředí v souvislosti s těmito snahami. Z hlediska žánrového stojí v popředí drama, lyrika a emblematika jako typický barokní žánr spojující výtvarné umění se slovem. Charakteristické formální rysy barokní literatury se nejvíce projevíly v úsilí o jazykový projev překvapující novotvary, deformací větné stavby, slovními hříčkami a duchaplnými obraty.²¹ Pokračují pokusy o časoměrný verš v poezii. Poetika duchovních písní je z části založena na využití přírodních obrazů, charakteristickým jazykovým prostředkem jsou deminutiva (zdrobněliny).²² Největšího rozkvětu u nás došla duchovní lyrika – za všechny jmenujme trojici autorů: A. Michna z Otradovic, Bedřich Bridel, F. Kadlinský. Z teoretiků literatury stál v popředí Bohuslav Balbín. Výrazným přínosem do české literatury doby barokní byla díla Jana Amose Komenského, např: *O poezii české*, *Labyrint světa a ráj srdce*, *Dvěře jazyků otevřené*, *Orbis Pictus*. Komenský se věnoval též slovníkové tvorbě – *Poklad jazyka českého* – v tomto díle zamýšlel shromáždit veškerá česká slova, měla být vysvětlena i gramatika.

¹⁹ ČERNÝ, Václav; *Až do předsíně nebes*. Praha, 1996. Str. 263

²⁰ GREPL, Petr, et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2002. Str. 69

²¹ <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/26547-barok>

²² KARLÍK, Petr, et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2002. Str. 70

Materiál sbíral celý život. Avšak většina této práce byla zničena při požáru. Pouze jeho část se pravděpodobně dostala do Prahy a zde jí použil V. J. Rosa pro svůj slovník. Kromě slovníků vznikala též řada gramatik. Stěžejní dobovou gramatiku sepsal již zmiňovaný Václav Jan Rosa: *Čechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae* (1672). Tato gramatika byla oproštěna od schémat gramatik latinských a věnovala proto pozornost i jevům specificky českým, jako je slovesný vid. Mezi další důležité barokní gramatiky patří gramatika Jana Drachovského *Grammatica Boëmica in quinque libros divisa* z roku 1660, gramatika Jiřího Konstance: *Lima linguae Boëmicae* (1667), či práce Jana Václava Pohla: *Grammatica linguae Gohemicae oder die böhmische Sprachkunst* (1756). Zčásti odráží pokračující regresi češtiny, pojednává o pravopisu, morfologii, syntaxi a o samohláskové kvantitě, je doplněna věcně řazeným slovníčkem. V neposlední řadě jmenujme též knihu Václava Matěje Štajera: *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti* (1668). Jde o poučení o praktických otázkách jazykové správnosti, především pravopisu, napsané česky formou žákovských otázek a učitelových odpovědí. Reflektuje tedy nejmarkantnější dobové tendence.²³

3.3 O barokních kázáních

Barokní kázání se vyznačuje květnatou mluvou. Nejčastějšími stylovými prostředky jsou opakování (tzv. repetitio) a hromadění epitet, symbolů a emblémů, alegorií a metafor. Bajky a pohádky zprostředkovávají ponejvíce morální učení. Krom toho se užívá přirovnání a pořekadel. Mnoho kazatelů užívá řečových obrazů, které se odvolávají nejen na bibli, ale též na antická díla.

Na konci 16. století se z kázání stává určitý hromadný sdělovací prostředek, který může s pomocí vynalezeného knihtisku ovlivňovat veřejné mínění. Mění se také záměr kazatelův, k teologickému poselství se v kázání druží také poselství politické. Církve tohoto potenciálu kázání využívaly; katolická církev zavedla pro kněze závazek kázat jako povinnost na Tridentském koncilu. Spektrum témat bylo velmi široké.²⁴

---

²³ *Encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X. Čeština barokní, s. 71-72.

²⁴ Zdroj informací použitých v textu: http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/6314-baroko#Barokn.C3.AD_k.C3.A1z.C3.A1n.C3.AD

Slovní druhy

Soubor všech slov českého jazyka můžeme různým způsobem třídit. Nejobecnější třídění slov tvoří to, jímž vymezujeme slovní druhy. Tradičně rozlišujeme 10 těchto druhů: **substantiva** (*Pán Bůh* (2), *spovědník* (6), *mučedník* (8), *kazatedlnice* (9) apod.), **adjektiva** (*strom bobkový* (8), *těžké provinění* (7)), **pronomina** (*stínem mým* (9), *...vzal pečeť svou...* (6), *Ten oheň lásky přemohl vodu...* (6)), **numeralia** (*...když prozřetelnosti již tři sta čtyřiceti sedm let neporušený pozůstává... když po třech stech a čtyřiceti létech se proměnil... Tyto dva stromy...* (8), *jedenkrátě* (7) apod.), **verba** (*Vodu jsi pil, studnici korunuj.* (8), *Přijďte, a pod stínem mým odpočiňte.* (9)), **adverbia** (*...tak jako vysoce důstojní, velební, vysoce urození,...*, *...od nature pěkně způsobené koruny...* (8)), **prepozice** (*...se do ni vloudil...* (2), *v nížto král Ašverus připravil...* (2), *bud' na usvitě neb při vejchodu, neb k polednímu* (1)), **konjunkce** (*Ta Zahrada proto samé, že jest hortus conclusus* (2)), **interjekce** a **partikule**. Slovní druhy jsou vymezeny na základě tří kritérií, tedy z hlediska sémantického (rozlišujeme slova **plnovýznamová**, tedy autosémantická, a **neplnovýznamová** - synsémantická), syntaktického a morfologického.²⁵ Z hlediska morfologické formy lze dělit slovní druhy na **ohebné** (v rámci ohebných slovních druhů pak rozlišujeme slova skloňovaná, tedy substantiva, adjektiva, zájmena a číslovky, a slova časovaná, tj. verba) a **neohebné**.²⁶

4.1 Substantiva (podstatná jména)

V kapitole o substantivech se nejprve věnujeme jejich třídění z hlediska slovo tvorby (která substantiva jsou odvozená/neodvozená), poté se substantivy pracujeme v rámci jejich gramatických kategorií. Objasníme rozdíly mezi rodem přirozeným a rodem gramatickým, přidělíme vybraná substantiva ke třem gramatickým rodům, dále je třídíme podle vzorů, k nimž náleží a podle nichž se i skloňují. Věnujeme se singularitě a pluralitě u substantiv, dále rozebíráme jednotlivé pády podstatných jmen.

²⁵ ČECHOVÁ, Marie: *Čeština – řeč a jazyk*; Praha: 2000. Slovní druhy, s. 86

²⁶ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Slovní druhy, s. 228

4.1.1 Význam a tvoření podstatných jmen

Substantiva označují nezávislé entity, tj. osoby (*vítězitel* (8), *soudcové* (2), *kazatel* (5), *ženich* (2)), zvířata (*had* (2), *lev* (3), *orel* (3)) nebo věci (*věvec* (8), *ovotce* (2), *žalář* (5)), a dále vlastnosti a děje též pojímané jako nezávislé entity (*láska*, *zármutek* (5), *víra* (5)).²⁷

4.1.1.1 Podstatná jména neodvozená

Obsáhlou skupinu podstatných jmen zčásti tvoří slova neodvozená, primární. Tato slova mají díky nulové koncovce formálně tvar shodný s kořenem (z textu např. slova *Pán Bůh* (2), *Lid* (2), apod.). Mnohem více je však substantiv odvozených příponami, např.: *spovědník* (6), *mučedník* (8), *učitel* (5), *zrdcadlo* (7), *kazatel* (5), *kazatedlnice* (9), *zármutek* (5), anebo předponami (nejčastěji předponou *ne-*): *nepříležitost/nepříležitostem* (1), *nepřítel/nepřátely* (8). Skládáním bylo utvořeno slovo *živobytí* (5). V našem textu se vyskytuje i několik deminutiv, tedy jmen zdrobnělých: *jahůdky* (5), *orlíčátko* (3).²⁸

4.1.1.2 Tvoření podstatných jmen odvozováním

Daleko však větší počet slov v textu zaujímají podstatná jména utvořená odvozováním.

Kategorie mutační

Mutace je proces, při němž se mění lexikální význam, slovně druhový význam buď zůstává, nebo se též mění. Do této kategorie například patří:

Jména činitelská jsou pojmenováními živých bytostí, které jsou původci nějakého děje. Velmi produktivní přípony jsou -tel, -ák, -ník, -č, -čí, -ce, -ec, např. ve slovech: učitel, činitel, kazatel,.. (*Ta víra byla vonné silnou vůní vydávající lilium, neb on co srdcem věřil, to usty vyznával, co usty vyznával, to skutky potvrzoval co skutky potvrzoval, to též*

²⁷ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Substantiva, s. 229

²⁸ Více o odvozování podstatných jmen nalezneme v kapitole „Slovotvorba“

jiné vyučoval liliový učitel, vůni výborných ctností vydával liliový činitel, výbornou vůni slova Božího rozsival liliový kazatel.(5))

Jména konatelská jsou nejčastěji tvořeny příponami -ář, -ař, -ník, označují živé bytosti, které se nějak zabývají věcí, vyjádřenou podstatným jménem v jejich základu: spovědník, vladař (*Pěkná byla ona Zahrada královskou rukou vzdělaná, v nížto král Ašverus připravil stkvostné sedmidenní hody všechněm knížatům a služebníkům svým nejsilnějším perským a medským slovutným a vladařům nad krajinami před sebou, ...*(2))

Jména prostředků, nástrojů, materiálů pojmenovávají věci, které slouží k vykonávání jisté činnosti, velmi rozšířené přípony jsou -dlo, -ka, -čka, -č, např.: zrcadlo (něco zrcadlí, odráží) -> *Zr^ocadlo spovědníků byl jest, a bude s. Jan Nepomucký, kterýž vždy zůstal Hortus conclusus, Zahrada zavřená, zachovávající v sobě poklad tajnosti spovědi.*(7)

Jména výsledků děju, např. zármutek – označují výsledek nějakého děje, produktivní přípony: -ek, -ka. (*Jako Láska všechnu těžkost přemáhá, tak Naděje všechn zármutek obracuje v potěšení; což také působila obzvláště v Janovi, kterýžto držel s S. Pavlem k Římanům v s. kapit., ...*(5))

Jména nositelů vlastností označují osoby, zvířata, věci, rostliny,.. jenž svůj název získali na základě nějaké jejich výrazné vlastnosti, např. slunečnice – je podobná slunci (*...růže holandské a francské barvu šarlatovou, slunečnice a žluté narcisy barvu aneb korunu královskou, a tak dále.*(3))

Jména obyvatelská označují příslušnost určité osoby k místu. Např. Říman (*Jako Láska všechnu těžkost přemáhá, tak Naděje všechn zármutek obracuje v potěšení; což také působila obzvláště v Janovi, kterýžto držel s S. Pavlem k Římanům v s. kapit., ...*(5))

Jména míst – např. kazatelnice (*Když tedy se posledně s tou Zahradou obírám, mou sprostou řeč zavírám, z kazatelnice se ubírám, a jak sebe, tak všecky do libé vůně toho kvítí, pod libý stín těch stromů Zahrady té zavřené poroučím, a odevzdávám.*(9))

Kategorie modifikační

Lexikální význam se více či méně obměňuje, avšak slovně druhový rámeček zůstává nezměněn, čili tato podstatná jména odvozujeme od podstatných jmen.

Nejširšími skupinami, které vyhovují podmínkám modifikace, jsou jména zdrobnělá a jména mláďat. Za obě skupiny bych uvedla jeden příklad, který naplňuje zároveň oba

dva typy: orliče/orličátko (*Mezi životčíchý pernatými jest orel zraku tak dokonalého, že se až k samému slunci pozdvihuje a snáší, jemu (tak říkáje) do oči hledě; přitom jestliže některé z orličat jeho, z kterých on jednoho po druhým v pazouřích vzhůru snášejíce skoumá, toho tak prudkého blesku vystati nemůže, je tím samým za své neuznává, a tak to orličátko pro mdlobu zraku z pazouru vypuštěno, a pro mdlobu křídel dolu zhozeno a usmrceno bývá (3)).*

Kategorie transpoziční

Lexikální význam zůstává nezměněn, zato se však mění slovnědruhový rámeček.

Jména vlastností a stavů jsou odvozena od přídavných jmen. Nejproduktivnějším a zcela specializovaným pro tuto úlohu je příponový formant – ost. Patří sem mnoho názvů vlastností, jako: dokonalost, přirozenost, těžkost, trpělivost, spravedlnost, ctnost,... (*Strom myrrhový podle sepsání spitatele přirozenosti, vydává z sebe štiavu ostrou s hořkosti smíšenou, a proto mučedlnictví a smrt vyznamenává (8)*). Názvy dějů – vyjadřují zpředmětnělý děj, př.: ... *v rozličných barvách mezi líbeznou vůní, buď na usvitě neb při vejchodu, neb k polednímu, aneb k západu mají.(1)*

4.1.2 Gramatické kategorie

Substantiva se řadí mezi plnovýznamová slova – jsou nositeli věcného významu. Část jejich významů zobecněla natolik, že se jejich vyjadřování stalo pravidelným a závazným, že se zgramatizovalo. Jde o význam přirozeného rodu a životnosti, který je mimo jiné vyjadřován gramatickou kategorií rodu a životnosti. Dále jde o rysy sémanticko-syntaktické, které jsou vyjádřeny gramatickou kategorií pádu a gramatickou kategorií čísla.²⁹ Výše zmíněným kategoriím, především pak gramatické kategorii pádu, se nyní budeme věnovat podrobněji.

---

²⁹ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Substantiva, s. 229

4.1.2.1 Gramatická kategorie rodu

Na úvod je důležité vysvětlit si rozdíl mezi rodem přirozeným a rodem gramatickým.

Přirozený rodu sledujeme pouze u substantiv označujících živou substance. S těmito substantivy můžeme dále pracovat – můžeme je např. přechylovat nebo tvořit názvy mláďat (*orliče/orličátko* (3)). Rodové rozdíly vyjadřují také některá pojmenování neodvozená (př.: *muž* (2)). Dále existují souborná pojmenování pro všechny rody (*lid* (1), *člověk* (3) apod.).

Gramatický rodu vznikl aplikací přirozeného rodu také na neživou substance a je substantivům živým i neživým implikován. Rozlišuje 3 gramatické rody: **maskulinum** – např.: *spasitel* (8), **femininum** - *církev* (7), *příčina* (7), **neutrum** – př.: *horko* (7). Gramatický rodu substantiv je dán souborou skloňovacích koncovek a dále je vyjadřován při shodě koncovkami adjektiv, zájmen, číslovek a slovesných tvarů vztahujících se k substantivu, např.: *A tomu cíli a konci nacházím dva výborné stromy* (8), *...já pak ten jeho chválo spěv k mému předsevzetí potahuji...* (8), *Kvetlo v té Zahradě lilium...* (4). Na základě gramatického rodu a za pomoci skloňovacích koncovek můžeme substantiva třídit a přiřazovat k jednotlivým vzorům. Pouze u maskulin je dalším rozhodujícím faktorem (kromě koncovek) také **životnost**. V zásadě platí, že substantiva označující živé bytosti se řadí k typům živým (pán, muž, předseda, soudce), substantiva označující neživá konkréta i abstrakta se řadí ke skloňovacím typům neživým (hrad, stroj). Z živých maskulin náleží většina nalezených substantiv ke vzoru „muž“ (*spasitel* (8), *císař* (8), *měsíc* (1), *král* (1)), z neživých maskulin spadá naprostá většina pod vzor „hrad“ (*strom* (8), *jazyk* (9), *stín* (9), *díl* (1), *list* (1), *horizont* (1), *úsvit* (1), *vejchod* (1), *větríček* (2), *labyrint* (2), ...). U neuter tvoří nejpočetnější skupinu substantiva, náležící pod vzor „město“, př.: *horko* (7), *jaro* (1), *roucho* (1), *oko* (1), *jméno* (1), apod. Častá jsou též neutra skloňující se podle vzoru „stavení“ (*pokolení* (9), *kvítí* (9), *království* (3)). Feminina nemají žádný vzor, pod nějž by spadala převažující většina substantiv v textu. Feminina jsou celkem rovnoměrně rozložena mezi vzory „žena“ (*příčina* (7), *zahrada* (8), *štiava* (8), *koruna* (8)), „růže“ (*kazatedlnice* (9), *vůně* (9), *země* (1), *duše* (1)), „kost“ (*přirozenost* (8), *smrt* (8), *řeč* (9), *mlčenlivost* (1), *skúšenost* (3)). Nejméně frekventovaná jsou substantiva náležící ke vzoru „píseň“ (*církev* (7)).

Avšak ne všechna substantiva v textu musejí být shodná s dnešními způsoby skloňování a přiřazování ke vzorům. Výjimku tvoří např. substantivum *stromové* (*V máji začínají stromové oplývati hojným listem; stromové se zelenají* (1). Koncovka –ové v nominativu plurálu je totiž typická pro substantiva rodu mužského, životného. Zde se ale vyskytuje u maskulina neživotného. Tento jev je charakteristický pro texty doby barokní.

4.1.2.2 Gramatická kategorie čísla

Substantiva mohou ve svých formách reflektovat vztah k množství., tj. k jednotlivině nebo mnohosti jednotlivin. Na základě tohoto vztahu rozlišujeme tedy gramatické kategorie čísla: číslo jednotné (**singulár**) a číslo množné (**plurál**). Děje se tak v kombinaci substantiv s číslovkami a jinými slovy pojmenovávajícími množství a dále za pomoci slovtvorných kategorií.³⁰

Protiklad singularity a plurality vyjadřují především substantiva, která označují počítatelné předměty. Forma plurálu u nich vyjadřuje význam „více než jeden“, forma singuláru má obvykle význam jednotlivosti.³¹

Vedle nich existují také substantiva, jejichž speciální sémantika ovlivňuje vyjadřování gramatické kategorie čísla. Mezi ně např. patří:

Podstatná jména látková - mají jen tvary jednotného čísla, těmito tvary označují jak část, tak i celek, tedy látku samu bez zřetele k množství. Např.: *voda* (2), *stříbro*, *zlato* (7).

Abstrakta (mohou to být buď názvy vlastností, nebo názvy dějů), př.: *Jako Láska všechnu těžkost přemáhá, tak Naděje všechen zármutek obracuje v potěšení...* (5).

Podstatná jména hromadná (singularia tantum) mají vždy singulárovou podobu, avšak označují soubory počítatelných jednotlivin. Př.: *Flores legifti, hortum corona, kvítí jsi zbíral, Zahradu korunuj.* (8)

---

³⁰ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Substantiva, s. 229

³¹ Tamtéž, s. 230

Podstatná jména pomnožná (pluralia tantum) mají pouze plurálovou podobu. Plurálová forma se u nich ustálila díky složenosti označované reality z více částí téhož druhu. Např.: *oči* (3), *léta – po létech* (8), *hody* (2).

Duál neboli dvojné číslo je určen k označování malého počtu podstatných jmen označujících části těla, které se vyskytují v páru (tedy *oči, uši, ruce, nohy, prsa, ramena, kolena*).³² V textu byl duál nalezen v následujících případech: Genitiv duálu je doložen tvarem: *...neméněji dílem rukou Božských, jako i dílem rukouch lidských...* (1), v instrumentálu je doložen duálový tvar: *To vidíme vlastními očimi...* (3).

4.1.2.3 Gramatická kategorie pádu

Pomocí pádových forem vyjadřujeme funkce substantiva ve větě. Pouze vokativ tuto funkci nevyjadřuje, má funkci kontaktní, popř. hodnotící. Všechny pády mohou být bezpředložkové nebo předložkové (výjimku tvoří lokál, který je pouze předložkový). Některé pádové formy jsou syntaktické, realizují vazbu se slovesem, adjektivem nebo substantivem. Převážně syntaktickým pádem je akuzativ. Jiné pádové formy jsou sémantické, vyjadřují různé významy okolnostní. Takovými pády jsou lokál a instrumentál. Rozlišujeme celkem sedm pádů substantiv:

Vokativ

Tento pád v komunikaci slouží k oslovení. Výběrem oslovení můžeme také daného adresáta určitým způsobem hodnotit. V běžné komunikaci se vokativu užívá jen od názvů osob, popř. od vlastních jmen zvířat. Nepříliš frekventovaným jevem je vokativ utvořený od podstatných jmen neživotných. Př.: *...mantuánský veršovec pěkně prospěvoval, já pak ten jeho chválo spěv k mému předsevzetí potahuji: Et vos ô Lauri, carpam, & te proxima Myrrhe, Sic posîtæ, quoniam fauves miscetis odores. Vás já o stromě bobkový, vedle něj Strome myrrhový, vás jsem si dnes vyvolil...* (8) apod. Takovýto prvek má zpravidla funkci poetizační personifikace.

---

³² HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA A.: *Česká mluvnice*; Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Číslo dvojné (duál) a zbytky dvojných (duálových) tvarů, str. 124

Nominativ

Nominativ je ve větě především pádem podmětu (subjektu). Podle toho, jaký mají substantiva v nominativu lexikální význam, a zároveň podle toho, jaký význam má predikát, pak mohou vyjadřovat agens děje (mohou tedy být původcem děje, př: *Divné byly oné Zahrady v Egyptském městě Thebæ nazvaném, o nichž píše Plinius...* (2)), patiens děje (nemusí být přímým původcem děje, mohou být pouze jen zasažena dějem, př: *Jan pálen a mučen byl.* (6)), nebo mohou být nositeli stavů a jejich změny (*V máji začínají stromové oplývati hojným listem...* (1)).

Nominativ si zachovává poměrnou formální samostatnost, není totiž vazbou po slovese ani jiném jménu. Na substantivum v nominativu se můžou vázat další substantiva, která s ním mohou být ve shodě (př.: *řeka Moldava* (6)), avšak nemusí.

Genitiv

Genitiv plní funkci syntaktickou především jako pád neshodného přívlastku – atributu (př.: *...nicméně byl nevinný Jozef Egypťský figúra spovědníků církevních...* (7), *zrdadlo spovědníků* (7), *...on jakožto věrné dítě matky církve svaté...* (5) apod.). V těchto spojeních je jak bezpředložkový, tak i předložkový. Ve volnějším spojení se slovesem pak vyjadřuje doplnění adverbialní (*...do Zahrady se ubírám...* (1), *...z kazatedlnice se ubírám...* (9), *od počátku* (1)). V těchto sémantických funkcích je téměř veskrze pádem předložkovým.

Často se genitiv plurálu u maskulin vyskytuje v archaické podobě s koncovkou – ův (př.: *...mnohých učitelův a vykladatelův písma jest smysl ten, že anima sancta est hortus DEI protectione conclusus.* (4), *Aniž to jinače býti mělo, poněvadž on od té jenž byla pannou před porodem, pannou při porodu, a pannou po porodu skrze vroucné rodičův prosby vyžádán byl...* (4), *Ephæstion, jenž byl králi z dvořeninův jeho nejmilejší* (6)).

Dativ

Dativ bývá zjišťován otázkami „komu/čemu“. Vazebnou, syntaktickou funkci plní dativ bezpředložkový i předložkový jako objektové doplnění slovesného děje (ve větě tedy plní funkci předmětu), a může být vyjádřeno dvojitým typem. Prvním je dativ u sloves s dativní vazbou, př: *...byl králi z dvořeninův jeho nejmilejší...* (6), druhým

typem je dativ u sloves, která mají obvykle vazbu akuzativní, př.: ...*bych z vás svatýmu Janovi, slavnému mučedníkovi, pěkný věnec spůsobil.* (8).

Ve spojení s předložkami může dativ nabývat též prostorových či časových významů (ve větě může působit jako příslovečné určení): ...*se až k samému slunci pozdvihuje* (3), *neb k polednímu...* (1).

Akuzativ

Akuzativ je především pádem vazebným, syntaktickým, tedy pádem přímého objektu slovesa – př.: ...*země, travičku vydala...* (1), ...*se do ni vloudil pekelný had, a ohradu její tak zrušil...* (2), ...*Ašverus připravil stkvostné sedmidenní hody...* (2), *Takovou měl Jan Sympathiji, aneb spolčení...* (4), *Vidice já růži...* (6), *Viděl jedenkrátě vidění veliké Izaiáš prorok...* (7), ...*vás jsem si dnes vyvolil: bych z vás svatýmu Janovi slavnému mučedníkovi pěkný věnec spůsobil...* (8), ...*mou sprostou řeč zavírám...* (9) atd. Zachovány zůstávají předložkové vazby, časté ve významu prostorovém, vyjadřují směřování „kam“: *položil ji na ústa* (6), *vyskytuji se mně opět před oči* (5).

Lokál

Lokál je pádem převážně adverbialním (ve větě plní nejčastěji funkci příslovečného určení). Je jediným pádem, který v češtině neexistuje bez předložky. Váží se k němu předložky **o, při, po** (...*kde ležíš o polední...* (4), *Když pak Lid vracoval se po poledni...* (2), *Aniž to jinače býti mělo, poněvadž on od té jenž byla pannou před porodem, pannou při porodu, a pannou po porodu skrze vroucné rodičův prosby vyžádán byl...* (4)), z části se pojí s týmiž předložkami jako adverbialní akuzativ – **v, na** (*Stojím sice až posavád v této Zahradě na skalce...* (9), *co natura na zemi spůsobila* (3)). Nejčastěji vyjadřuje vztahy prostorové, odpovídá na otázku „kde“, a vztahy časové.

V textu byly objeveny některé odchylky od dnešního způsobu skloňování. Takovéto výjimky ve skloňování substantiv jsou příznačným rysem barokních textů. Př.: v 6. pádu singuláru u feminin může docházet ke dloužení koncové samohlásky tak, jako tomu je v následujícím příkladu: *Jan Nepomucký byl v církvi Hortus conclusus, Zahrada zavřená* (8). V 6. pádu plurálu převládá o-kmenové skloňování, u maskulin jde tedy o typ s koncovkou -ích, př.:...*z kterých on jednoho po druhým v pazouřích zhůru snášejíce skoumá...* (1), ...*chtějice se všelikým nepřiležitostem, které*

při dvořích obyčejně jsou, vyhnouti, v zámcích od města vzdálených... (1), v rozličných placích všeliké kvítí (3), u neuter je užíváno koncovky –ech, př.: v rozličných místech (3), po (...) létech (8).

Instrumentál

Instrumentál je též pádem převážně adverbialním. Ve funkci adverbialního určení bývá obvykle předložkový a má významy buď místní na otázku „kde?, kudy?“; časové, prostředku, příčiny, zřetele... Př.: ...sedím pod stínem ochrany v Zahradě zavřené... (9), Před příchodem Mesiáše Syna Božího nebyla žádná svátost pokání... (7), ...Janova k Bohu láska byla jest vonná růže, růžovým plamenem plápolající. (6), ...svatého Jana mučedníka s tímto věncem ozdobuji... (8) apod. V 7. pádu se setkáváme s tradičním skloňováním u maskulin a neuter (př.: to usty vyznával, co usty vyznával (5)).

4.2 Adjektiva (přídavná jména)

V této kapitole důsledně probereme přídavná jména. Nejprve se budeme zabývat způsoby jejich tvoření, v gramatické části se budeme zabývat především způsoby skloňování adjektiv a přiřazováním ke vzorům, neopomeneme ani stupňování přídavných jmen.

Adjektiva jsou plnovýznamovým ohebným slovním druhem a jejich hlavní funkcí je pojmenovávat vlastnosti substancí a některé druhy relací. Z hlediska významového dělíme přídavná jména na kvalifikační (kvalitativní) a relační. **Kvalifikační** jsou taková **adjektiva**, která vyjadřují jen vlastnosti substancí, př.: ...malý Jeníček na svět sebou přinesl, také velký a dospělý Jan neporušenou zachoval, zůstanouce podle té čistoty dítě jak v dětinským, tak v zmužilým věku svým. (4); **Relační adjektiva** vyjadřují nejen vlastnost substancí, ale i vztah k další substancí nebo ději, k jiné okolnosti nebo vlastnosti, od jejichž názvů jsou utvořena. Př.: ...dílem rukouch lidských... (2).

Ve větě plní primárně funkci atributu (přívlastku) - Nové časy přišli zase. (1), popř. jmenné části přísudku - Mezi třemi příjemnými díly roku který může být člověku příjemnější jako jaro? (1), ...tak jako výborným kořením milosti jest vysazená... (2), vyskytují se i v roli doplňku - A ta Zahrada jest jak první mučedník pro tajnost posvátné

*pečetě svátosti pokání, tak ne poslední z svatých patronů Českého království, v minulém roce 1729. za svatého slavně vyhlášený... (3).*³³

4.2.1 Tvoření přídavných jmen

Přídavná jména, podobně jako jména podstatná, jsou jen z části slova neodvozená, mnohem častěji jsou to však slova odvozená příponami, řidčeji předponami.

4.2.1.1 Přídavná jména neodvozená

Přídavná jména původní, tedy neodvozená, vyjadřují zpravidla vlastnost v užším slova smyslu, např.: ...malý Jeníček na svět sebou přinesl... (4), *Přijďte, kteří jste od zlých jazyků uštípani.. (9), vycházející jako nový květ (6), apod.*

4.2.1.2 Přídavná jména odvozená

Přídavná jména přivlastňovací vyjadřují příslušnost k určitým osobám či zvířatům, popř. celým druhům. Př.: ...*jestliže jej trápil mráz času zimního při ustavičných službách Božích.. (str.3); Vira Janova byla jest čistá jako lilium, neb on jakožto věrné dítě matky církve svaté, mlekem jejím tak napájen byl, že všecku sladkost pravého učení z zjevení Božských pocházejícího přitáhl.(str.5); na tu otázku mně odpovídá Richardus à S. Victore. když vykládajíce písní Šalamounových kapitola 4. takto mluví (6).*

Přídavná jména široce vztahová (relační) vyjadřují rozmanité vztahy k základovým podstatným jménům, přesněji k substantivům neživotným. V široké míře se zde uplatňují sufixy -ový a -ní. Př.: *Strom myrrhový (8), Strom bobkový (8), živelní oheň (6), ...*při vejroční památce... (3) apod.**

Přídavná jména vztahová – místní – Vyjadřují vztah k místu. Nejproduktivnějšími jsou přípony -ský, -cký. Př.: *Divné byly oné Zahrady v Egyptském městě Thebæ nazvaném, o nichž píše Plinius.(2)*

---

³³ Více o přivlastku, jmenném přísudku, doplňku a ostatních větných členech v kapitole Syntax.

Přídavná jména vztahová vyjadřující okolnostní význam času, tedy časová. Nejčastější je přípona –ní. Př.: ranní (viz. text: *Tak rovně spanilý Jan hned od dětinství dychtěl po slunci spravedlnosti Kristu Ježíši: neb on hned v mladičském věku svým ranního času pospíchal z své schránky do chrámu,...* (4),...dnešní *Zahrada zavřená...* (6), apod.)

Přídavná jména jakostní označují někoho či něco, co se vyznačuje nějakým svým charakteristickým znakem vlastnosti základového slova. Nejčastější přípony jsou –atý, -natý. Př.: ...*Zahrada jest zavřená před lidmi ošemetnými; přijďte, kteří jste na cti utrhaní, a pod stínem mým odpočiňte, neb ta Zahrada netrpí dračích a jedovatých jazyků.*(8); *Mezi životíchy pernatými jest orel zraku tak dokonalého,...*(3)

Přídavná jména s významem podobnosti vyjadřují vlastnost podobnou věci označené základovým slovem. Př.: *Janova k Bohu láska byla jest vonná růže, růžovým plamenem plápolající.*(6); *Když považují růži, vidím ji býti pěknou červenou, a z prostředku jejího vycházející jako nový květ rozdílně, totižto: zlaté aneb ohnivé barvy,..*(6)

Přídavná jména vyjadřující míru vlastnosti. Takováto adjektiva jsou odvozena od adjektiv, nemění tedy svůj slovnědruhový rámeček. Za všechny bych jmenovala např.: adjektivum „dokonalejší“ vyjadřuje druhý stupeň (tedy vyšší míru) vlastnosti: dokonalý – dokonalejší. *Hodné Jana mlčenlivého mlčení, které dokonalejší bylo nežli mlčení Pythagorycké.*(6) nebo adjektivum „mdlejší“, druhý stupeň od základového slova „mdlý“ (*Láska k Kristu nemohla plamenem přemožená býti: a mdlejší byl oheň, který zevnitř pátil, nežli ten, který vnitř zapaloval.*(6)). Adjektivum „nejmilejší“ dokonce vyjadřuje nejvyšší míru vlastnosti, třetí stupeň: milý, milejší, nejmilejší. (*Vypravuje Plutarchus v životě Alexandra Velikého, že když tento král jedenkrát psaní psal, na kterém mnoho záleželo, poněvadž se království jeho tejkalo, přišel k němu Ephæstion, jenž byl králi z dvořeninův jeho nejmilejší, ...*(6))

Přídavná jména dějová jsou adjektiva odvozená od sloves, vyjadřují vlastnost osoby nebo věci plynoucí z děje. Progresivními příponami jsou –ný, -vý a –cí. Př.: vyvýšený, tázaný, vycvičená apod. Př.: *Z té příčiny také Prorok, jsa jindy tázaný o Slávě Nebeské, nic jiného nemluvil, jediné to...*(7)

4.2.2 Deklinace adjektiv

Gramatické kategorie rodu, čísla a pádu adjektiv se shodují s kategoriemi substantiva, ke kterému se dané adjektivum váže. Liší se pouze deklinací. Z hlediska morfologické formy dělíme adjektivní deklinaci na jmennou, složenou (ta se dále dělí na tvrdou a měkkou) a smíšenou.³⁴

Nyní se těmito deklinačním typům budeme věnovat podrobněji.

4.2.2.1. Jmenná deklinace adjektiv

Jmenné tvary v současné době existují již jen u malého počtu adjektiv tvrdých, vůbec se nedochovaly od adjektiv měkkých, tvary užívané pro střední rod se staly zvláštním druhem příslovcí. Ani v našem textu nejsou tato adjektiva příliš frekventovaná. Příklad: *...kteroužto tajnost jedenkaždý spovědník tak jest povinen zachovati... (6).*

4.2.2.2 Složená deklinace adjektiv

Složenou deklinaci adjektiv můžeme dále rozlišit do dvou typů, a to tvrdého skloňovacího typu a měkkého skloňovacího typu.

Pro **tvrdý skloňovací typ** je vyhrazen vzor „mladý“ pro maskulina, „mladá“ pro feminina a „mladé“ pro neutra. Podle tohoto typu se skloňuje převážná část nalezených adjektiv. Pro velké množství získaných příkladů neuvádíme všechny, pouze vybrané.³⁵ Zřejmě nejpočetnější skupinu tvoří adjektiva v nominativu. Pro nominativ singuláru jsou vyhrazeny tyto koncovky: -ý pro maskulina, -á pro feminina a -é pro neutra. Příklad: *...vycházející jako nový květ... (6), ...vonná růže (6); krásná a barevná jest ta růže neuhastitelné lásky... (6), ...jemu samému mají zjevné býti tajnosti srdcí lidských... (7). Genitiv singuláru se vyznačuje těmito sufixy: -ého pro maskulina a neutra, -é pro feminina. Příklad: *...těž uměním vtipu lidského spůsobené... (2); ...on do Staré Boleslavě častěji pěšky (...) putoval... (5); ...ne poslední z svatých patronů Českého království... (3).**

³⁴ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Adjektiva (přídavná jména), s. 281

³⁵ Pro zajištění lepší přehlednosti byla vytvořena tabulka, v níž jsou nasbírané příklady rozřazeny podle gramatického rodu a pádu. Tabulka je součástí příloh.

Velmi početný byl genitiv právě u neuter. Pro dativ jsou typické sufixy –ému (maskulina, neutra), -é (feminima) v singuláru: ...vyčítal a předstíral Izaiáš prorok lidu sice Izraelskému, ale tenkrát modlářskému... (2), ...ortel proti jak stydlivé, tak ctnostné královně Vastbě... (2), ...jsouce vystavené jak pohodlnému tak nevhodnému, jak tichému, tak bouřlivému povětrí... (2). Akuzativ je dán sufixy –ého / -ý (maskulina), -ou (feminima), -é (neutra): ...obsahovala v sobě onen vážný květ jménem slunečnici... (4), ...mou sprostou řeč zavírám... (9), ...nic jiného nemluvil (7). Lokál charakterizují sufixy –ém (maskulina, neutra), -é (feminima): Viděl jsem Pana sedícího na trůnu vysokém a vyvýšeném. (7), ...pod stínem v Zahradě té zavřené odpočívají... (8), ...tak pilně se v Theologickém aneb Božském umění cvičil... (6). Instrumentál má sufixy: –ým pro rod mužský a střední, –ou pro rod ženský. Př.: ...růžovým plamenem plápolající... (6), Pěkná byla ona Zahrada královskou rukou vzdělaná... (2), ...rozličným překrásným kvítím posypaná... (1).

Pro nominativ plurálu jsou vyhrazeny tyto koncovky: -í / -é pro maskulina, -é pro feminima a -á pro neutra. Nové časy přišli zase. (1), Divné byly oné Zahrady (2), ...majíce oni na sobě z ratolesti a listu svého od nature pěkně spůsobené koruny... (8). Genitiv plurálu se vyznačuje koncovkou –ých (a to pro všechny tři rody): ...to svátost z sedmi od samýho Krista Pána ustanovených svátosti... (7), ...mají zjevné býti tajnosti srdcí lidských... (7), Přijďte, kteří jste od zlých jazyků uštípani... (9). Dativ má koncovku –ým. V textu byl zjištěn v následujících příkladech: ...chtějice se všelikým nepřiležitostem, které při dvořích obyčejně jsou, vyhnouti... (1), ...připravil stkvostné sedmidenní hody všem knížatům a služebníkům svým nejsilnějším perským a medským slovutným a vladařům... (2). Akuzativ má koncovku –é pro maskulina a feminima, -á pro neutra: nacházím dva výborné stromy (8), od nature pěkně spůsobené koruny (8). Nebyl nalezen žádný doklad pro akuzativ plurálu neuter. Lokál je vyjádřen koncovkou –ých: v rozličných barvách (1), v rozličných zemích (3), To vidíme vlastními očimi v nákladně vyvedených, a kunstovně spůsobených Zahradách... (3). Instrumentál má koncovku –ými a v textu je doložen následujícími větami: ...aneb spolčení s samými světy nebeskými. (4), ...zavřená před lidmi ošemetnými... (9), Mezi třemi libými měsíci jara... (1) apod.

Častým jevem je též **úžení** samohlásky **é** v koncovce na **í**. V genitivu singuláru je tvar koncovky –ého (pro maskulina) úžen do podoby -ýho: ...on v trojich osobách jednoho svrchovaného Boha... (5), ...bobkového věnce užívali, jim korunování po

obdrženým vítězství nad nepřátely do města vjžděli... (8), *...do pěkného pořádku...* (3). Původní koncovka 3. pádu singuláru, tedy –ému, bývá úžena na –ýmu, př.: *...bych z vás svatýmu Janovi slavnému mučedlníkovi pěkný věnec spůsobil.* (8). Koncovka 6. pádu singuláru –ém je pak úžena na -ým: *...jim korunování po obdrženým vítězství nad nepřátely...* (8), *...v rozkošným měsíci máji...* (1), *...v minulým roce 1729.* (3), *...v zmužilým věku svým.* (4), apod.

Měkký skloňovací typ určujeme podle vzoru „jarní“. Podle tohoto vzoru se v textu skloňují např. tato adjektiva: *...výbornou vůní slova Božího rozšíval liliový kazatel.* (5), *stkvostné sedmidenní hody* (2), *...že jest od přirozenosti obzvláštní silou zaopatřený...* (3) apod.

4.2.2.3 Smíšená deklinace adjektiv

Adjektiva skloňující se smíšeně mají část tvarů podle skloňování jmenného a část podle skloňování složeného. Smíšené skloňování má skupina přídavných jmen přivlastňovacích typu „otcův“ a „matčín“, např.: *Víra Janova byla jest čistá jako lilium* (5). Mnohdy jmenné tvary ustupují tvarům složeným (dlouhým), př.: *...křivě obviněný a zhaněný od manželky Putyfarové...* (7).

4.2.3 Stupňování přídavných jmen

Většina přídavných jmen, podobně jako příslovčí, může při srovnávání vyjadřovat zvláštními tvary trojí stupeň vlastnosti, takovýto proces nazýváme stupňováním. Zpravidla se stupňují jen přídavná jména jakostní, nikoli vztahová.³⁶ Druhý stupeň je od prvního stupně tvořen pomocí sufixu -ejší, -ější, třetí stupeň je pak tvořen od stupně druhého pomocí předpony nej-, př.: první stupeň: *dokonalý [...jak vonné jest to lilium stálé a dokonalé víry...* (6)]; druhý stupeň: *dokonalejší [...v tom nad ně dokonalejší jest...* (3)]; třetí stupeň: *nejdokonalejší [...ta nejdokonalejší dokonalost jest...* (3)].

---

³⁶ HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA A.: *Česká mluvnice*; Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.

Stupňování, str. 186

4.3 Pronomina (zájmena)

Zájmena představují plnovýznamový ohebný slovní druh. V rámci pronomin se realizují různé významové rysy (na jejichž základě můžeme zájmena také diferencovat a třídit do skupin – jak také následně provedeme). Např. jedním z významových rysů zájmen je jejich vlastnost, že pojmenovávají jevy ve vztahu k jejich roli v komunikaci (*já, ty, on,...*) tento významový rys je typický pro zájmena osobní. Dále mohou zájmena odkazovat k referentu v rámci textu nebo ukazují i mimo daný text (*onen, ono, ona, ten, tento* apod. - zájmena ukazovací), též vyjadřují komunikační role a posesivitu (*můj, tvůj, svůj* – zájmena přivlastňovací), vyjadřují vztah (*kdo, co, jaký, který, čím, jenž* – zájmena vztažná), nebo mohou vyjadřovat různé odstíny neurčitosti předmětu, vlastnosti nebo vlastníka, takovýto rys je charakteristický pro zájmena neurčitá (*nikdo, nic,...*). Zájmena tázací vyžadují doplnění informací o předmětu komunikace (*kdo, co, jaký, který, čím*). Zájmena záporná pak popírají předmět nebo jeho vlastníka (př.: *nikdo, nic, nič,...*). Dalšími vlastnostmi zájmen jsou: identifikace (*týž, jiný*), reflexivizace (*se, svůj*), totalizace a kvantifikace (*všichni, každý*).³⁷

Jak již bylo naznačeno, podle významových rysů (funkce jakou zájmeno v textu zastává) můžeme pronomina rozdělit do 7 kategorií:

4.3.1 Zájmena osobní (personalia)

Personalia označují role v komunikaci a také odkazují k referentu v rámci situace nebo textu. Velmi těsně (sémanticky i funkčně) souvisejí s gramatickou kategorií osoby u sloves.³⁸

Zájmeno *já* označuje mluvčího, ten může být vyjádřen pouhým zájmenem (...o němž *já* pravím... (3), *To já* též přivlastňuji mé dnešní Zahradě zavřené svatému Janu Nepomuckému: *Floribus ejus nec rofæ, nec lilia defunt.* (4)), nebo zároveň i substantivem (*Já sprostný řečník...* (1)). Celkem bylo v textu nalezeno zájmeno „já“ 14x v základním tvaru, 1x bylo užito akuzativu v podobě „mne“ (*neodlučí mne od lásky*

---

³⁷GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Zájmena, str. 284

³⁸GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Zájmena osobní, s. 285

Kristove(5)) a 5x bylo zájmeno užito v podobě dativu - „mně“ (př.: *Nyní mně otázka nastává: jaký jest ten zámek, nimžto jest ta Zahrada zavřená?(6)*).

Zájmeno *ty* označuje adresáta. Ve dvou případech bylo toto zájmeno zaznamenáno v textu ve 3. pádu (*Jinou jsem já tobě vyvolil Zahradu... (2), ...at' jest tobě dosti na tom o Izaiáši, že jsi viděl nějaké malé světlo Slávy... (7)*).

Zájmena *on, ona, ono* zastupují označení předmětu komunikace kromě mluvčího a adresáta a odkazují na něj v rámci textu nebo situace. V nominativu se tato zájmena vyskytují v následujících případech: *...Jan Nepomucký, o němž já pravím, a vypravovati míním, pokudž od L. W. krátkou trpělivost získám, že on jest, Hortus conclusus, Zahrada zavřená. (3), Slunečnice má s sluncem takovou Sympathiji, aneb spolčení, že vždycky po obživujících paprškách jeho dychtí, tak že když slunce jest na východu, ona též na východ se točí; když ono jest na polední, ona se též k polední pozdvihuje; když ono se k západu ubírá, ona tím způsobem na západ se skloňuje. (4). Zájmeno „*on*“ se dále vyskytuje v dativu, a to ve dvou podobách – jemu/němu: *...jemu do očí hledě... (3), ...položil ji na ústa Ephæstionova ponavrhnouce jemu: aby, tak jako v psaní tajemství jeho tou pečetí jest zaopatřené, tak taký bylo v uších, a v srdci Ephæstionovým jako pod pečetí zatajené... (6), ...na žádný způsob jemu nesluší... (6), ...jemu samému mají zjevné býti tajnosti... (7); ...směřovala též zhůru k němu... (5), ...uchýlila se též k němu naděje... (5), ...přišel k němu Ephæstion... (6). Také akuzativ má dvě podoby – jej/něj: *...aniž jej uhasiti mohla... (6), se nic nenašlo, co by jej bylo otevřiti, porušiti aneb skaziti mohlo... (7), ...pročež já jej také tou korunou ozdobuji... (8), ...jako bych jej volati slyšel... (9); ...jestliže na něj dotíralo horko polední... (4). Genitiv byl zjištěn pouze v jedné podobě, ačkoli je pro něj určeno tvarů hned několik (jeho/něho/jej/něj) - *vedle něj Strome myrrhový, vás jsem si dnes vyvolil.. (8). Zájmeno „ona“* bylo v textu nalezeno v akuzativu ve tvaru *ji* - *vidím ji (6), položil ji (6), nazývajíce ji (2). Genitiv má podobu zájmena *ní* - *...neb z ní vyšel nepravý ortel... (2), avšak bylo zjištěno, že v některých případech dochází též ke krácení samohlásky (krátí se í na i) - ...se do ni vloudil pekelný had... (2), ...neb jsou se do ni vloudili dva bezbožníci... (2). Lokál má též podobu *ní*, zde však už případ krácení zaznamenan nebyl. Př.: ...se v ni každodenně procházívá... (2).*****

Zájmeno *my* označuje vždy nějakou skupinu osob včetně mluvčího. V textu se toto zájmeno objevuje ve 2. pádu: *...čim více se od nás slaví a ozdobuje... (9), dále*

v podobě dativu: *Ponavrhuje nám to samá zkušenost naše...*(3), a také jako akuzativ: *...tim více nás pod svým stínem přichraňuje...* (9), *Kdo nás odloučí od lásky Kristové?* (5).

Zájmeno *vy* označuje adresáta plus další osoby (skupinu osob včetně adresáta). Toto zájmeno bylo nalezeno pouze v akuzativu, v jiných podobách se v textu nevyskytuje. Př.: *Vás já o strome bobkový, vedle něj Strome myrrhový, vás jsem si dnes vyvolil...* (8).

Zájmena *oni, ony, ona* zastupují označení předmětu komunikace v množném čísle (plurálu). V textu byla tato zájmena nalezena v následujících podobách: v nominativu - *...neb majíce oni na sobě z ratolesti a listu svého od nature pěkně způsobené koruny...* (8), v akuzativu - *...a v tom nad ně dokonalejší jest...* (3), a v 6. pádu: *...v nich skrze svou přirozenou velikomožnost bázeň způsobuje...* (3). V několika případech bylo zjištěno dloužení samohlásky během skloňování, jedná se například o 7. pád plurálu – zde se objevuje tvar *ními* (namísto obvyklého *nimi*): *...má před ními dokonalost tu...* (3). Dloužení samohlásky v koncovce se projevuje též v genitivu plurálu: *...však žádná nebyla z nich Hortus conclusus...* (2).

Zvratné (reflexivní) zájmeno osobní. Podobně jako předešlá zájmena osobní se vztahuje rovněž k osobě, netvoří však úplné paradigma, zastupuje pouze takový jmenný výraz, který označuje ve větě touž entitu jako výraz v podmětu. Dativ se v textu vyskytuje 1x v podobě „si“ (*...vás jsem si dnes vyvolil...* (8)), a 4x v podobě „sobě“ (*...aby k tomu slunci k sobě skloněnému...* (4), *...představuji sobě v duchu...* (6), *...od Boha sobě zjevené...* (7), *...od člověka sobě svěřené...* (7)), rovněž lokál se v textu vyskytl 4x (*...v sobě obsahuje...* (3), *...majíce oni na sobě...* (8), *...zachovávající v sobě poklad tajnosti spovědi...* (7), *Ta též Zahrada zavřená Jan náš Svatý obsahovala v sobě onen vážný květ jménem slunečnici.* (4)).

4.3.2 Zájmena přivlastňovací (posesiva)

Posesiva vyjadřují komunikační roli osoby, k níž se vztahují, zároveň s významem posesivity. Tuto kategorii reprezentují zájmena *můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich*.³⁹

Zájmeno *můj* se v textu vyskytuje především v singuláru, avšak zastupuje všechny tři gramatické rody. Maskulinum bylo zjištěno v instrumentálu: *Přijďte, a pod stínem mým odpočiňte*. (9). U neuter se dané zájmeno vyskytlo v nominativu a dativu: *Na čež Echo mé v této Zahradě zavřené s potěšením odpovídá...* (9), *...já pak ten jeho chválo spěv k mému předsevzetí potahuji...* (8). Častěji pak zájmeno „můj“ vyjadřuje v textu rod ženský, a to v nominativu: *Hortus conclusus, má dnešní Zahrada zavřená...* (4), *...touží a omdlévá Duše má po síních Páně...* (4), též v genitivu a lokálu: *Já jsem v dnešní Zahradě mé mnoho kvítí nalezl, z nichž jsem některé jak známější, tak znamenitější při začátku řeči mé vypočetl, když jsem Jana svatého ctnosti vedlé mé sprostnosti vypravoval*. (8), *Tyto dva stromy já dnešního dne do této mé Zahrady zavřené, jež jest svatý Jan Nepomucký, vštípim*. (8). Zaznamenala jsem také dva případy užití v akuzativu: *Na skále vzdělám církev mou*. (7), *...mou sprostou řeč zavírám...* (9). Zájmeno „můj“ má adjektivní skloňování podle vzoru mladý.

Zájmeno *tvůj* bylo zjištěno pouze v jednom případě, jako genitiv feminin: *Jak jsou milí stánové tvjí Pane mocnosti* (4). U tohoto posesiva dochází k zájmené deklinaci – skloňujeme ho podle měkkého vzoru „náš“.

Uvádím i další příklady zájmen přivlastňovacích: Zájmeno „*jeho*“ se v textu vyskytuje v nominativu a akuzativu: *Takovou měl Jan Sympathiji, aneb spolčení s samými světly nebeskými, že oné jak jeho potěšitelné narození, tak také jeho slavnou smrt světu zvěstovaly, když se při narození na nebi, při smrti pak na řece Moldavě ukázaly*. (4). Zájmeno „*její*“ bylo nalezeno v genitivu (*Když považují růži, vidím ji býti pěknou červenou, a z prostředku jejího vycházející jako nový květ rozdílně, totižto: zlaté aneb ohnivě barvy*). (6)) a v akuzativu (*...tajil nepravost její...* (7)). V případě zájmena „*její*“ bylo zjištěno, že kromě standardně užívaného dlouhého tvaru, může docházet také ke krácení samohlásky v koncovce. V nominativu singuláru došlo ke krácení samohlásky *í* na *i*: *Zámek její byl Silentium, mlčení, a to zámek tak silný, že se nic*

³⁹ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Zájmena přivlastňovací, s. 288

nenášlo, co by jej bylo otevřít, porušit aneb skazit mohlo. (7). Zájmeno „náš“ bylo zjištěno v nominativu (*Ponavrhuje nám to samá zkušenost naše, když na krásné věci patří oko naše, když divné věci slyší ucho naše, které rozum náš převyšují...* (3)), a v akuzativu (*...které vůli naši obveselují, které smysly naše nasycují, které srdce naše k milování Stvořitele potahují a vzbuzují.* (3)).

V textu nechybí ani **zvrtná podoba přivlastňovacího zájmena „svůj“**. Tvary zvrtného zájmena přivlastňovacího se shodují s formami zájmen „můj“, „tvůj“. Bohatě jsou v textu zastoupeny tvary zájmena pro rod střední: genitiv má podobu „svého“ - *...ani pro zachování svého...* (6), lokál má podobu „svém“ - *v mučení a trápení svém* (7), *v zjevení svém* (7). Akuzativ se vyskytuje ve tvaru „své“ - *své zalíbení měl* (4), *své srdce skloňoval* (4). Tvar „své“ je určen také pro rod ženský, zde se nachází v genitivu (*...ranního času pospíchal z své schránky do chrámu* (4)) a lokálu (*Šťastný, který neměl myslit své zármutku...* (5)). Akuzativ se u feminin objevuje v podobě „svou“: *svou vůni vespolek rozmnožují* (8), nebo *tajil nevinost svou* (7), *vzal pečeť svou* (6). Zájmeno „svůj“ bylo u maskulin nalezeno v akuzativu - *ani pro zachování bližního svého živobytí...* (6), a instrumentálu - *...svým více nás pod svým stínem přichraňuje...* (9). Charakteristickým rysem pro barokní zájmeno „svůj“ je jeho úžení. Tento jev byl zaznamenán ve dvou případech, v obou se jedná o 6. pád u maskulin neživotných - *...neb on hned v mladičkém věku svým...* (4), *Vidice já růži na svým trnovém Kří...* (6).

4.3.3 Zájmena ukazovací (demonstrativa)

Zájmena ukazovací mají především funkci ukazovací a odkazovací, obě slouží k zlepšení orientace účastníků komunikace v textu. Konkrétněji, demonstrativa mohou ukazovat mimo text (vnějazykové odkazy) nebo mají ukazování vnitrotextové, které se realizuje buď jako odkaz zpět (anafora) nebo jako odkaz dopředu (katafora).⁴⁰ Mezi zájmena ukazovací patří následující typy: **ten** (*následovně taký ten qui pascitur inter lili...a* (4)), **tento**, **onen** (*...onen vážný květ jménem slunečnici.* (4)), **takový** (*Takovou měl Jan Sympathiji...* (4)), **týž**, **tentýž** a zvrtné zájmeno **sám** (*sám Bůh* (3)).⁴¹

⁴⁰ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Zájmena ukazovací, s. 291

⁴¹ Příruční mluvnice češtiny řadí zájmena *týž*, *tentýž* apod. do kategorie „zájmena identifikační“, my je ponecháváme podle vzoru *Stručné mluvnice české* Havránka a Jedličky u zájmen ukazovacích.

Základní funkcí zájmena **ten** (**ta, to, ty, ti**) je, že ukazuje k bližší skutečnosti. Toto zájmeno představuje také jeden z typů tzv. zájmenného skloňování. Skloňují se podle něj např. zájmena kdo, onen, všichni a číslovka jeden. Tvary těchto zájmen v nominativu byly zjištěny v následujících případech: ...*následovně taký ten qui pascitur inter lilia, jenž se pase mezi liliemi...* (4), *Nyní mně toliko ta práce nastává, abych (...) odpočinouti mohl.* (8), ...*neb ta Zahrada netrpí hadového pokolení; přijďte, kteří jste pomlouváni, a pod stínem mým odpočiňte, neb ta Zahrada jest zavřená před lidmi ošemetnými...* (9), a podobně. Genitiv má podobu zájmen **toho** (maskulina) / **té** (feminina)/ **toho** (neutra): *Ta Zahrada zasluhuje, aby tak jako od toho nejvyššího zahradníka...* (2), *Z té příčiny...* (7), ...*prostředkem toho pravého naučení vyznával on v trojích osobách jednoho svrchovaného Boha...* (5). Všechny nalezené tvary zájmena „toho“ náleží ke genitivu – nebyl zjištěn žádný doklad akuzativu v tomto tvaru. Ani akuzativ pro rod ženský (tedy tvar zájmena „tu“) není v textu doložen. V textu byl nalezen např. 4. pád neuter: ...*ponavrhuje nám to samá zkušenost naše...* (3). Dativ má tvary **tomu/té/tomu**: *A tomu cíli a konci nacházím dva výborné stromy...* (8), ...*aby k tomu slunci na polední při pozdvíhování velebné svátosti oči své zhůru pozdvíhoval...* (4), *Nediv se tedy tomu Duše křesťanská, že...* (1) – zde ve významu katafory. Tvar „té“ pro dativ feminin nebyl nalezen. Lokál se skládá z tvarů zájmen **tom/té/tom**: *Všechno zas kvete v tom čase...* (1), ...*ať jest tobě dosti na tom o Izaiáši, že jsi viděl nějaké malé světlo Slávy...* (7), *Slyšme o tom s. Izydora biskupa takto mluvícího...* (7), ...*v Zahradě té zavřené odpočívají...* (8), *Kvetlo v té Zahradě Liliium...* (4). Instrumentál: ...*ona tím spůsobem na západ se skloňuje.* (4), ...*tajemství jeho tou pečeti jest zaopatřené...* (6)

Zájmeno **onen**, na rozdíl od zájmena „ten“, ukazuje k vzdálenější skutečnosti. V textu je toto zájmeno doloženo v následujících tvarech: dativ v rodu ženském, objevuje se podoba **oným**: *Zahrady podobné oným, které vyčítal a předstíral Izaiáš prorok lidu sice Izraelskému* (2), dativ u neuter, je zde ve tvaru **onému** - ...*podobná onému stavení, o němž mluvil spasitel náš...* (8). Jde o tvary skloňování složeného.

Zájmeno **takový** (**taková, takové, takoví**). Tato zájmena v textu fungují jako tzv. proformy, nebo-li zástupná slova. Odkazují buď ke jménům, která jim předcházejí (v takovém případě by se jednalo o anaforu), nebo ukazují na slova, která je následují (katafora). Katafora se objevuje v následující ukázce z textu: *přirozenost takové*

oučinky působí (3), Slunečnice má s sluncem takovou Sympathiji, aneb spolčení, že vždycky po obživujících paprškách jeho dychtí (4).

Zvratné zájmeno **sám** plní zdůrazňovací a vytýkáci funkci. Př.: ...*kteřoužto sám Pán Bůh štípil od počátku...* (2)

4.3.4 Zájmena tázací (interrogativa)

Funkcí těchto zájmen je žádat doplnění informace, ptát se na substance, vlastnosti, posesory (vlastníky). Těmito zájmeny jsou: **kdo, co, jaký, který, čím**.⁴² V textu se vyskytují v následující podobě:

Kdo nás odloučí od lásky Kristové?(5). Zájmenem „kdo“ se ptáme na substanci – osobu, nikoli zvíře či věc.

Mezi třemi líbými měsíci jara, kteřý může být líbější jako jest měsíc máj v rozkošným měsíci máji co může být rozkošnějšího jako zahrada? Zájmenem „co“ se ptáme na substanci - objekt či zvíře, ptáme se jím obecně na cokoli kromě osoby.

Nyní mně otázka nastává: jaký jest ten zámek, nimžto jest ta Zahrada zavřená? (6) Tímto zájmenem se ptáme na neznámou vlastnost.

Mezi třemi příjemnými díly roku kteřý může být člověku příjemnější jako jaro? (1) Pomocí zájmena *kteřý* se vybírá ze skupiny substancí nebo vlastností.

4.3.5 Zájmena vztažná (relativa)

Kromě vyjádření vztahu k substanci nebo vlastnosti mají tato zájmena ještě funkci spojovacího prostředku. Zájmena vztažná tvoří stejná skupina pronomín, jako zájmena tázací, tedy **kdo, co, jaký, který, čím**. Př.: ...*a zhlédl, i přečetl všecko co král psal...* (6), ... *že se nic nenašlo, co by jej bylo otevřít, porušit aneb skazit mohlo.* (7). Navíc je tato skupina obohacena o varianty se –ž (kdož, což), o zájmeno **jenž**, a o vztažná posesiva **jehož** a **jejíž**.⁴³ Př.: *Jestliže natura naturata, totižto přirozenost*

⁴² GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Zájmena tázací, s. 295

⁴³ Tamtéž. Zájmena vztažná, str. 297

takové oučinky působí, co medle nespůsobí natura naturans, sám Bůh, kerýžto jest původ přirozenosti... (3), Jako Láska všechnu těžkost přemáhá, tak naděje všecken zármutek obracuje v potěšení; což také působila obzvláště v Janovi, kerýžto držel s s. Pavlem k Římanům v 5. kapit. *Gloriamur in tribulationibus*. (5), Zrčadlo spovědníků byl jest, a bude s. Jan Nepomucký, kerýž vždy zůstal Hortus conclusus, Zahrada zavřená (7).

Zájmeno **jenž** má stejné skloňování jako osobní zájmeno „on“. V textu byly nalezeny následující doklady užití tohoto zájmena: v singuláru v rodě mužském se objevuje pouze tvar **jenž** (v nominativu: ...*přišel k němu Ephæstion, jenž byl králi z dvořeninův jeho nejmilejší...* (6)), v rodě ženském se vyskytuje v lokálu: ...*v nížto král Ašverus připravil stkvostné sedmidenní hody všechněm knížatům a služebníkům...* (2), *Nemusela také špatná býti ona Zahrada o níž se čte u Danyele proroka...* (2), *Pryč s Zahradou, v nížto místo radosti chlípné žádosti...* (2), neutra jsou zastoupena v genitivu: ...*podobná onému stavení, o němž mluvil spasitel náš...* (8), a lokálu: *o němž já pravím, a vypravovati míním* (3). V plurálu byl zjištěn pouze lokál v rodě ženském: *Já jsem v dnešní Zahradě mé mnoho kvítí nalezl, z nichž jsem některé jak známější, tak znamenitější při začátku řeči mé vypočetl, když jsem Jana svatého ctnosti vedlé mé sprostnosti vypravoval.* (8)

4.3.6 Zájmena neurčitá (indefinita)

Podobně jako zájmena vztažná, i zájmena neurčitá jsou spjata se zájmeny tázacími – ta tvoří základ, od něhož pomocí prefixů a sufixů vytváříme ona zájmena neurčitá. K již zmiňovanému základu je připojována buď předpona ně- (**někdo, něco, nějaký, některý, něčí**) nebo sufix –si (**kdosi, cosí, jakýsi, kterýsi, čísi**).⁴⁴

Př.: *Jedna každá věc pod nebem nějakou dokonalosti, buďto od Boha, jakožto původu přirozenosti, aneb hned od samé přirozenosti, ano i také od kunstu neb umění obdařená jest.* (3), ...*přítom jestliže některé z orličat...* (3), *Já jsem v dnešní Zahradě mé mnoho kvítí nalezl, z nichž jsem některé jak známější, tak znamenitější při začátku řeči mé vypočetl, když jsem Jana svatého ctnosti vedlé mé sprostnosti vypravoval.* (8).

⁴⁴ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Zájmena neurčitá, s. 299

4.3.7 Totalizátory a zájmena záporná⁴⁵

Totalizátory, neboli zájmena totalizující kvantum, míru, jsou taková zájmena, která vyjadřují význam úplného množství. Nositeli tohoto významu jsou pronomina **všechen, všechna, všechno, všichni, všechny, všecek, všecka, všecko, vše, všicki, všecka, všechny**. V rozebíraném textu byly nalezeny následující podoby těchto zájmen: *Všechno* zas kvete v tom čase... (1), ...král Ašverus připravil stkvostné sedmidenní hody *všechněm* knížatům a služebníkům svým... (2), *Zahrada* zavřená, zasluluje, aby ode *všech* zvolená, všimaná, a ctěná byla... (2), ...*jej* za krále *všech* zvířat vyhlásili. (3), *Jako Lásk* *všechnu* těžkost přemáhá, tak *Naděje* *všechen* zármutek obracuje v potěšení... (5), ...*všechna* nádeje v spovědi záleží... (7), ...*všecku* sladkost pravého učení z zjevení *Božských* pocházejícího přitáhl... (5), ...*všecken* zármutek obracuje v potěšení... (5), ...*přečetl* *všecko* co král psal... (6), ...*jak* sebe, tak *všecky* do libé vůně toho kvítí, pod libý stín těch stromů *Zahrady* té zavřené poroučím, a odevzdává. (9), ...*se* srovnávají *chci* se *všemi* pod tímto naším horizontem přebývajícími lidmi... (1), *Pryč* s *Zahradou*, v níž místo obveselení, jest samé zarmoucení, místo ovotce sladkého, jestiť vnada *všeho* zlého. (2), ...*všem* ctitelům představen...ý (3), ...*a* proto také *všem* jiným životčíchům představen jest... (3), ...*všickni* ctitelové s. *Jana Nepomuckého* pod stínem v *Zahradě* té zavřené odpočívají... (8). Mezi totalizátory se řadí také zájmena **každý a jeden každý**. Př.: ...*kteřoužto* *tajnost* *jedenkaždý* spovědník tak jest povinen zachovati... (6)

Zájmena záporná mají opačný význam než totalizátory, totiž že popírají jakékoliv množství. Zájmena záporná jsou utvořena (podobně jako již zmiňovaná zájmena neurčitá) odvozováním od zájmen tázacích, a to pomocí prefixu ni- (**nikdo, nic, nijaký, nikterý, ničtí**), dále do této skupiny řadíme zájmena **žádný, nižádný** či **pranic**. V textu se zájmena záporná vyskytují v následujících tvarech: ...*bez něhož* přirozenost *nic* pusobiti nemůže... (3), ...*jej* v trpělivosti jeho *nic* přemoci nemohlo... (5), ...*nic* jiného nemluvil... (7), ...*se* *nic* nenašlo... (7), ...*však* *žádná* nebyla z nich *Hortus conclusus*... (2), ...*aby* je *žádnému* nevyjevil... (6), ...*žádný* způsob jemu nesluší... (6), *Před* příchodem *Mesiáše Syna Božího* nebyla *žádná* svátost pokání, nebyla *žádná* tajná spověď, nebylo *žádných* spovědníků... (7), ...*není* *žádné* tak těžké provinění, které by *skrze* spověď nedosáhlo odpuštění... (7).

⁴⁵ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Zájmena totalizující kvantum, míru (totalizátory), s. 300

4.4 Verba (slovesa)

V této kapitole se nejprve budeme zabývat významem sloves, způsoby jejich tvoření, především odvozováním, dále pak se zaměříme na gramatické kategorie sloves.

4.4.1 Význam a tvoření sloves

Slovesa jsou plnovýznamovým ohebným (lze je skloňovat) slovním druhem. Slovesa vyjadřují jednak stavy, jednak mutace těchto stavů a také procesy a změny těchto procesů.

Slovesa jsou z části slova **neodvozená** (primární), jako např.: *jít, mít, nést, vidět* apod. [...své zalíbení měl...(4), *Viděl jedenkrátě vidění veliké Izaiáš prorok...* (7), atd.]

Jiná slovesa mohou být pomocí předpon/přípon **odvozena** od sloves, jmen či citoslovcí. Od sloves mohou být odvozena např. tato nová slovesa:

Slovesa opakovací (tzv. frekventativa) jsou slovesa vyjadřující opětvání děje vyjádřeného základovým slovesem (např. zpívat -> prozpěvovat). *A tomu cíli a konci nacházím dva výborné stromy, které podlé sebe vsazené svou vůni vespolek rozmnožují, o nichž mantuánský veršovec pěkně prospěvoval...(8); V zahradách jest teď země rozličným překrásným kvítím posypaná, které člověka líbeznou vůní naplňuje, načež prospěvuje tyž veršovec.(1)*

Slovesa okamžitá vyjadřují okamžitost (momentánost) děje: *Nyní mně toliko ta práce nastává, abych tak jako vysoce důstojní, velební, vysoce urození, též vysoce učení páni confœderati, jakož i všickni ctitelové s. Jana Nepomuckého pod stínem v Zahradě té zavřené odpočívají, odpočinouti mohl.(8)*

Od jiného slovního druhu jsou pomocí odvozování utvořena tato slovesa:

Slovesa vzniklá z podstatných jmen dějových, např.: ctít [*Ctil Svaté a Světice Boží, zvláště pak čistou a nepoškrvněnou Rodičku Boží Marii Panmu...*(5)].

Slovesa vzniklá z citoslovcí, např.: chřestit [...zachřesti-li pouta k sevření...“(5)].

4.4.2 Gramatické kategorie sloves

Tvary slovesné, které vyjadřují osobu, čas a způsob, nazýváme **tvary určitými** (tzv. verbum finitum), př.: *nalezli záhubci sami na sebe záhubu* (2) – toto sloveso

vyjadřuje 3. osobu plurálu; čas: minulý; způsob: oznamovací; rod: činný; vid: dokonavý; třída: druhá; vzor: tiskne. **Tvary**, které tyto kategorie nevyjadřují, nazýváme **neurčitě**. Jsou jimi především: infinitiv (př.: *vystati nemůže* (3)), přičestí minulé a přičestí trpné, přechodníky přítomný a minulý (př.: *chtějice požívati* (2), *považujice* (6), atd.). Takovéto slovesné tvary naopak vyjadřují jmenný rod, číslo a časový poměr k ději vyjádřenému verbem finitem.⁴⁶

Nyní se kategoriemi sloves budeme zabývat podrobněji.

4.4.2.1 Osoba slovesa (persona)

Osoba slovesa slouží k základní orientaci o účastnících promluvy vzhledem k obsahu věty. Čeština má celkem tři gramatické osoby pro singulár, dále pak také pro plurál. První a druhá osoba vyjadřuje, že mluvčí nebo adresát jsou účastníky obsahu věty v pozici podmětu, třetí osoba znamená, že jimi nejsou.⁴⁷

Slovesné osoby umožňují vztáhnout děj k živým bytostem (*Vypravuje Plutarchus* (6), *král psal* (6), *Jan Nepomucký byl v církvi Hortus conclusus...* (8),...) i k neživým předmětům (*A proto ten oheň lásky, který v srdci Janovým k Bohu hořel a plápolal, přemohl, živelní oheň...* (6), *Ten kamynek byl vzatý z oltáře...* (7), *Jak milá jest Pánu Bohu svátost pokání* (8) atd.).

Kategorie gramatické osoby má vícero sémantických rysů. **První a druhá osoba singuláru** jsou gramatické osoby „životné“ - předpokládá se, že jen člověk může být mluvčím, adresátem mohou být lidé či zvířata (výjimku tvoří texty umělecké povahy, zde může být mluvčím i neživý předmět – uplatnění personifikace). Př.: *...o němž já pravím, a vypravovati míním...* (3). Ostatní svět kromě dějů týkajících se mluvčího nebo adresáta spadá do tzv. **třetí osoby**, v níž jde o lidi, živočichy, věcné i abstraktní subjekty apod. Př.: *Ta zahrada zasluhuje...* (2),

Jak již bylo naznačeno, všechny tři osoby lze v češtině vyjádřit jak v čísle jednotném, tak množném (v plurálu). **První osoba plurálu** vyjadřuje kombinaci

---

⁴⁶ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Slovesa, str. 310

⁴⁷ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Osoba slovesa, str. 311

mluvčího s kterýmkoli z účastníků obsahu věty; př.: *To vidíme vlastními očimi...* (3). **Druhá osoba plurálu** vyjadřuje kombinaci adresáta (adresátů) a dalších účastníků komunikace (mimo mluvčího), př.: *Styděti se budete nad Zahradami které jste byli zvolili, když budete = = = jako Zahrada bez vody.* (2). **Třetí osoba plurálu** označuje celý okolní svět (více osob, živočichů, věcných a abstraktních subjektů než 1, do této skupiny nespádají mluvčí a adresát). Př.: *...neb jsou se do ni vloudili dva bezbožníci, hledající zapověděné rozkoše...* (2).

S kategorií slovesné osoby je těsně spjata též **kategorie slovesného čísla** (tzv. **numerus**). Nevyjadřuje se jím však singularita nebo pluralita dějů, ale singularita nebo pluralita konatelů děje nebo objektů děje. Kategorie čísla má s kategorií osoby společné výrazové prostředky a je jejím doprovodným významovým rysem.⁴⁸

4.4.2.2 Slovesný čas (tempus)

Výrazným rysem sloves, jakožto dějových příznaků substance, je dynamičnost. Tato dynamičnost se realizuje jako čas slovesný. Dnešní čeština disponuje tzv. **časy objektivními**, tj. **prézentem** (tj. čas přítomný; je to forma, která vyjadřuje děj odehrávající se v okamžiku promluvy; př.: *Ponavrhuje nám to samá zkušenost naše...* (3), *Strom myrrhový podle sepsání spitatele přirozenosti, vydává z sebe štiavu ostrou s hořkosti...* (8), *Stojím sice až posavád v této Zahradě na skalce...* (9)), **préteritem** (tj. čas minulý; jde o formu, jež vyjadřuje děj, který se odehrál před okamžikem promluvy; př.: *Pod stínem toho, kterého jsem žádal, seděl jsem.* (9), *...tak pevný byl ten zámek, tak silné bylo v mučení Janove mlčení.* (7), *Jan Nepomucký byl v církvi Hortus conclusus, Zahrada zavřená* (8)) a **futurem** (tj. čas budoucí; vyjadřuje buď děj následující po okamžiku promluvy, nebo ukončení děje hned po okamžiku promluvy, přičemž však nevyklučuje, že děj již v okamžiku promluvy probíhá; př.: *...těmi samorostlými korunami Zahrada ma zavřená, slušně korunovaná bude.* (8), *Styděti se budete nad Zahradami které jste byli zvolili, když budete = = = jako Zahrada bez vody.* (2), *Zrdocadlo spovědlníků byl jest, a bude s. Jan Nepomucký* (7)). Ty jsou vyjadřovány v rámci slovesného způsobu oznamovacího (indikativu). Dále disponuje tzv. **časy poměrnými, relativními** (tj. **současnost, předčasnost, následnost**). Ty se vyjadřují v rámci větných

---

⁴⁸GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Číslo slovesa (numerus), str. 315

struktur, mezi jinými také pomocí vidu nebo pomocí přechodníků. Kategorie vidu úzce souvisí s kategorií času. Jejich formální soustavy se prolínají a doplňují.⁴⁹

4.4.2.3 Slovesný vid (aspekt)

Slovesným videm (aspektem) rozumíme ten fakt, že české sloveso existuje ve dvou (až třech) podobách, které mají stejný lexikální význam, ale odlišují se od sebe vztahem k završenosti (ukončenosti) děje. Podle těchto rysů rozlišujeme vid dokonavý a vid nedokonavý. **Slovesa dokonavá (perfektivní)** vyjadřují, že děj buď byl ukončen, nebo že bude završen, př.: ...země, travičku vydala... (1), ...příležitost našli... (2), ...Jan neporušenou zachoval... (4), ...oči své zhůru pozdvíhal... (4),... **Slovesa nedokonavá (imperfektivní)** se k faktu ukončení děje nevyjadřují, děj je fakticky neukončen – ...o čemž zpíval Horatius... (1) - není jasno, zda zpíval a nyní už nezpívá, či zda zpíval a zpívá stále.⁵⁰ Další příklady sloves s nedokonavým videm: *zdržovali se* (1), *vyčítal* (2), *předstíral* (2), *obsahovala* (4), *posluhoval* (4), *skloňoval* (4), apod.

4.4.2.4. Způsob (modus)

Kategorie způsobu je souhrnem významů a jim odpovídajících prostředků, které vyjadřují vztah děje ke skutečnosti, to znamená, že hodnotí děj jako reálný, možný nebo nutný, jinak řečeno jako skutečnost, hypotetičnost nebo apel.⁵¹

Rozlišujeme tři typy slovesného způsobu: **Indikativ (způsob oznamovací)** vyjadřuje reálný děj a to buď v podobě tvrzení (děj, který se už stal v minulosti) – *zpíval Horatius* (1), *vyčítal a předstíral Izaiáš* (1), *Lid vracoval se* (1), v podobě záměru (děj, který se stane v budoucnosti) - *Styděti se budete* (2), *slušně korunovaná bude* (8), a nebo děj, který se odehrává v přítomnosti - *Mučedlnictvím ozdoben jest Jan, pročez já jej také tou korunou ozdobuji*. (8). Př.: **Kondicionál (způsob podmiňovací)** vyjadřuje jako základní význam nereálnost obsahu slovesa. Tato nereálnost může být několikerého

⁴⁹ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Slovesný čas (tempus), str. 315 - 318

⁵⁰ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Vid slovesný (aspekt), s. 318

⁵¹ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Slovesa – způsob (modus), s. 320

druhu, např. podmínka, přání, nejistota aj. Př.: ...*kterýž vždy by zůstal Hortus conclusus (7), ... není žádné tak těžké provinění, které by skrze spověď nedosáhlo odpuštění. (7). **Imperativ (způsob rozkazovací)** slouží k vyjádření výzvy (apelu), např.: *Nediv se tedy tomu Duše křesťanská (1), Slyšme o tom s. Izidora biskupa takto mluvícího... (7).**

4.4.2.5 Slovesný rod

Slovesným rodem se z hlediska morfologického rozumí především protiklad, který je vyjádřen slovesnou **formou aktivní** (*prorok zaznamenal (7), Když tedy se posledně s tou Zahradou obírám, mou sprostou řeč zavírám, z kazatedlnice se ubírám, a jak sebe, tak všechny do libé vůně toho kvítí, pod libý stín těch stromů Zahrady té zavřené poroučím, a odevzdávám. (9)), proti tzv. **formě pasivní** (např.: *Jan pálen a mučen byl. (6)). Tyto formy vyjadřují pokaždé jiným způsobem vztah mezi podmětem věty a původcem děje. Je-li sloveso ve tvaru činném, pak je původce děje (agens, kauzátor) v roli podmětu, pakliže je ale sloveso v tvaru trpném, je původce děje z místa gramatického podmětu odsunut.⁵² Tvar trpný (slovesná forma pasivní) bývá vyjádřen dvojími formálními prostředky:**

- a) **Opisné pasivum** (neboli **vlastní pasivní konstrukce slovesné**) se tvoří od plnovýznamového slovesa z jeho příčestí trpného a z příslušných tvarů pomocného slovesa *být/bývat*⁵³ za pomoci morfů *-(e)n, -(e)na, -(e)no, -(e)ni, -(e)ny, -(e)na*, př: *představen jest (3), zhozeno a usmrceno bývá (3), napájen byl (5), byl založen (8), ozdoben jest (8), atd..*
- b) Trpný rod můžeme též vyjádřit pomocí **zvratného (reflexivního) pasiva**. To se tvoří z činných tvarů příslušného slovesa a tzv. volného morfému (původně zvratného zájmena) *se* a to většinou pouze ve 3.osobě singuláru nebo plurálu způsobu oznamovacího a podmiňovacích všech časů (přezens, préteritum, futurum), např.: *Otevře-li se žalář (5).*⁵⁴

⁵² GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Slovesný rod, s. 323

⁵³ ČECHOVÁ, Marie: *Čeština – řeč a jazyk*; Praha: ISV, 2000. Trpný rod/pasivum (reflexivní), str. 225

⁵⁴ ČECHOVÁ, Marie: *Čeština – řeč a jazyk*; Praha: ISV, 2000. Trpný rod/pasivum (reflexivní), str. 225

4.5 Numeralia (číslovky)

V této kapitole se zabýváme základním rozdělením číslovek a následně se věnujeme jejich skloňování.

Primární funkcí numeralií je vyjádření kvantovosti. Kvantovost může být buď počítaná, určitá, tedy vyjádřitelná čísly (př.: *dva* (8), *tři* (4) nebo třeba *tři sta čtyřiceti sedm* (8)), nebo může být nepočítaná, neurčitá, čísla nevyjádřitelná (*málo* (1), *mnohé* (6)). Takovéto číslovky nazýváme jako **základní**. Kromě kvantovosti jsou numeralia nositeli ještě dalších funkcí, např. mohou vyjadřovat počet druhů (číslovky **druhov**é), dále také mohou kvantitativně vyjadřovat umístění v pořadí jedinců téhož druhu (číslovky **řadov**é; ...*Adam a Eva první rodičové...* (2), *první mučedník* (3), *toho jména třetího*(1)), či mohou vyjadřovat počet opakování děje (...*král jedenkrát psaní psal...* (6)) anebo násobnost substance (...*toho pravého naučení vyznával on v trojích osobách...* (5)), v tom případě se jedná o číslovky **násobné**.⁵⁵

4.5.1 Morfologické tvary číslovek

Číslovky mohou fungovat jednak jako jména, tj. mohou vyjadřovat rod, pád a některé i číslo, nebo zastávají funkci adverbii (...*že já sprostný řečník a málo vejřečný sprostáček...* (1), ...*král jedenkrát psaní psal...* (6)) a jsou tudíž neohebné. Číslovky jmenné povahy jsou jednak morfologickými substantivy, jednak adjektivy (...*Adam a Eva první rodičové...* (2)).

Jmenný rod vyjadřují číslovky základní jeden, dva,... př.: *Země jeden z čtyř živlů živel*,... (3) – zde číslovka jeden vyjadřuje jmenný rod mužský (váže se k substantivu živel), *A tomu cíli a konci nacházím dva výborné stromy..* (8) – též číslovka dva v tomto textu vyjadřuje rod mužský. Navíc obě tyto číslovky vyjadřují také gramatickou kategorii čísla. Číslovka jeden vyjadřuje singularitu, číslovka dva naopak vyjadřuje pluralitu.

Číslovka **jeden** se skloňuje podle zájmenného typu ten (ta, to): nominativ - *Země jeden z čtyř živlů živel*,... (3), *Jedna každá věc pod nebem* (3), ...*od samýho Krista Pána*

⁵⁵ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Číslovky, s. 475

ustanovených svátosti jako jedná pečeť z sedmi pečeti... (7) – zde došlo ke dloužení samohlásky v koncovce; genitiv - ...z kterých on jednoho po druhým v pazouřích vzhůru snášejíce skoumá... (3), ...vznával on v trojich osobách jednoho svrchovaného Boha... (5), Ten jest ouřad jednoho každého spovědníka... (7); lokál: Vidice já růži na svém trnovým Kří na jedné toho Kře trnového větví aneb ratolesti, vidím srdce... (6)

Číslovky **dva**, **oba** mají své specifické (duálové) skloňování. V textu je doloženo jen několik tvarů číslovky „dva“. První tvar je akuzativ pro rod ženský (*považující ty dvě věci* (6)), základní tvar „dva“ se vyskytuje u maskulin v nominativu (*...jsou se do ní vloudili dva bezbožníci...* (2)) a také akuzativu (*...nacházím dva výborné stromy...* (8), *Tyto dva stromy já dnešního dne do této mé Zahrady zavřené, jenž jest svatý Jan Nepomucký, vštípím...* (8)).

Jako substantiva se skloňují číslovky **tři**, **čtyři**, **pět**,...**sto** apod. Číslovka tři má tvary shodné s typem kost (akuzativ: *...já tři obzvláštní pozoruji...* (4), *...tři obzvláštní ctnosti: víru, naději a lásku považují...* (5); lokál: *po třech stech a čtyřeceti létech* (8), *...na třech stech kněží pozůstávají...* (3); instrumentál: *Mezi třemi příjemnými díly roku..* (1)). Číslovku sto skloňujeme podle vzoru město, př.: *po třech stech a čtyřeceti létech* (8), *... na třech stech kněží pozůstávají...* (3) – zde se objevuje v 6. pádu. Číslovky **pět až devadesát devět** mají zjednodušené skloňování, to se skládá ze základního tvaru pro nominativ a akuzativ, v ostatních pádech jsou tvary zakončeny na -i (př. genitiv: *...od samého Krista Pána ustanovených svátosti jako jedná pečeť z sedmi pečeti...*; lokál: *...po třech stech a čtyřeceti létech...* (8)). U složených tvarů číslovek se skloňují všechny části spojení, viz. text.: *...jak milá jest Pánu Bohu smrt pro tajnost spovědi, mluví jazyk Jana mučedníka; mluví, a ten který mlčel mluví, a po smrti mluví, když prozřetelnosti již tři sta čtyřeceti sedm let neporušený pozůstává; když po třech stech a čtyřeceti létech se proměnil, růžovou barvu na se vezma.* (8)

Číslovka **málo** bývá skloňována podle vzoru město, pokud stojí jako samostatné slovo, avšak pokud se váže k počítanému předmětu, bývá nesklonná.

V textu doložené řadové číslovky **první**, **třetí** mají skloňování stejné jako adjektiva, přesněji měkké skloňování podle vzoru jarní. (*...Adam a Eva první rodičové...* (2), *první mučedník* (3), *A protože králové Francští, kteří začínajíce od Clotaria toho jména třetího, až do Pipia...* (1)).

Číslovka **mnoho** nemá v singuláru velké množství tvarů. Základní tvar mnoho se vyskytuje v nominativu (*Já jsem v dnešní Zahradě mé mnoho kvítí nalezl...* (8)) a akuzativu, v ostatních pádech se tato číslovka objevuje v podobě zakončené na sufix –a.

4.6 Adverbia (příslovce)

V této kapitole se nejprve seznámíme s významem a dělením adverbii, poté se budeme věnovat jejich stupňování, neopomeneme ani tvoření příslovcí pomocí odvozování.

4.6.1 Význam a dělení adverbii

Adverbia patří k plnovýznamovým neohebným slovním druhům (nedají se skloňovat ani časovat). Vyjadřují především okolnosti, za kterých se realizuje obsah slovesa, za nichž platí obsah adjektiva nebo dalšího adverbia⁵⁶.

Adverbia můžeme rozdělit do několika kategorií:

- 1) **Příslovce místa** – odpovídají na otázky kde, odkud, kudy, a kam, a to plnovýznamovým pojmenováním - *Pryč tehdy s Zahradou, v nížto: Latet anguis herba. (2), ...a mdlejší byl oheň, který zevnitř páčil, nežli ten, který vnitř zapaloval. (6), ...pro mdlobu křídel dolu zhozeno a usmrceno bývá. (3).*
- 2) **Příslovce času** – odpovídají na otázky kdy, odkdy, dokdy, jak dlouho, jak často, a to plnovýznamovým pojmenováním - *Já pak pravím dnes: Flores legifti, hortum corona, kvítí jsi zbíral, Zahradu korunuj. (8), ...vás jsem si dnes vyvolil... (8), ...aneb hned od samé přirozenosti, ano i také od kunstu neb umění obdařená jest. (3).*
- 3) **Příslovce způsobu** – odpovídají na otázky jak, jakým způsobem, ale také jak mnoho, do jaké míry apod.. Vyjadřují způsob (v užším slova smyslu): *...tak pilně se v Theologickém aneb Božském umění cvičil... (5), ...hořelo to srdce ustavičně k bohu... (6), on jsa křivě obviněný... (7) atd., v širším slova smyslu též míru:*

---

⁵⁶ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Příslovce, s. 338

Vypravuje Plutarchus v životě Alexandra Velikého, že když tento král jedenkrát psaní psal, na kterém mnoho záleželo... (6), Já jsem v dnešní Zahradě mé mnoho kvítí našel... (8).

Zvláštním druhem příslovčí jsou **zájmenná příslovce**. Ty jsou díky své funkci substituční příbuzná zájmenům, a to formálně i významově.⁵⁷ Rozlišujeme několik druhů zájmenných příslovčí:

- 1) **Zájmenná příslovce místa** – vyjadřují vymezení místa dotazem, ukázáním, odkazem. Př.: *Oznam mi, jehož miluje Duše má: kde paseš, ležíš o polední. (4), Já dnešního dne vyznati musím zde v této Zahradě... (8)* dalšími zájmennými příslovci místa jsou také: odkud, kudy, kam, tady, tu apod.
- 2) **Zájmenná příslovce času** – vyjadřují vymezení časového úseku dotazem, ukázáním, odkazem do časové blízkosti/vzdálenosti. Př.: *...ale tenkrát modlářskému v tyto slova... (2), Z té příčiny také Prorok, jsa jindy tázaný o Slávě Nebeské, nic jiného nemluvil... (7).* Dalšími zájmennými příslovci času jsou také: kdy, odkdy, dokdy, tehdy, onehdy, potom, poté apod.
- 3) **Zájmenná příslovce způsobu** – Př.: *...jak milá jest Pánu Bohu smrt pro tajnost spovědi... (8), ...když vykládající písní Šalamounových kapitola 4. takto mluví... (6), Slyšme o tom s. Izydora biskupa takto mluvícího... (7)...* **Příslovce míry** sdílejí prostředky se zájmennými číslovkami, př.: *Nyní mně toliko ta práce nastává... (8).*
- 4) **Zájmenná příslovce příčiny** – *Mučednictvím ozdoben jest Jan, pročež já jej také tou korunou ozdobuji. (8), Strom myrrhový podle sepsání spitatele přirozenosti, vydává z sebe štiavu ostrou s hořkostí smíšenou, a proto mučednictví a smrt vyznamenává... (8)*
- 5) **Zájmenná příslovce neurčitá a záporná** – mají stejnou strukturu, jako indefinita a zájmena záporná; př.: *...mluví jazyk Jana někdy o pokání častej kázícího kazatele... (8) atd.*

---

⁵⁷ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Zájmenná příslovce, s. 339

4.6.2 Stupňování příslovčí

Některá příslovce mohou při srovnávání vyjadřovat pomocí zvláštních tvarů tři stupně vlastnosti nebo míry, o takovémto procesu říkáme, že se příslovce stupňují. Př.: první stupeň: *pěkně*, druhý stupeň je tvořen sufixy *-ěji*, *ěji*: *pěkněji*, třetí stupeň je tvořen od tvaru druhé stupně pomocí předpony *nej-*: *nejpěkněji* [*...ta Zahrada byla Růžemi nejpestněji vysazena...* (5)]; první stupeň: *lépe*, druhý stupeň: *lepěji* [*...aby tím lépeji znáti se naučil...* (5)], třetí stupeň *nejlépe*; První a druhý stupeň příslovčí se v textu objevuje běžně, třetí stupeň není příliš frekventovaný.

4.6.3 Tvoření příslovčí odvozováním

Kategorie mutační

Charakteristickým rysem pro proces mutace je přechod slov při odvozování k jinému slovnímu druhu. Do této kategorie bývají řazena adverbia utvořena od podstatných jmen, zájmen, číslovek nebo sloves. Tvoří se bez slovotvorných či morfologických změn základového slova, tvaru, a to z pádů prostých (př.: *...vás jsem si dnes vyvolil(8)*) i z pádů předložkových (tzv. příslovečné spřežky, př.: *Láska k Kristu nemohla plamenem přemožená býti: a mdlejší byl oheň, který zevnitř pálil, nežli ten, který vnitř zapaloval.(6)*).

Kategorie modifikační

V této kategorii se setkáme především s druhým stupněm příslovčí. Komparativy příslovčí se tvoří formanty *-ě/eji*, např. ve větě „*prostředkem toho pravého naučení vyznával on v trojích osobách jednoho svrchovaného Boha, a Pána svého, kteréhožto aby tím lepěji,...*“ (5).

Kategorie transpoziční

Tvoření příslovčí využívá především transpozice adjektiv. Nejčastějšími jsou slovnědruhovými přípony *-e/-ě*, *-o*, *-y*. Např.: *Hořelo to srdce ustavičně k bohu. (6)*; *... bylo-li je slunce vysoko na poledni v časů pálčivých skoušení...* (5). Tato skupina příslovčí utvořených od přídavných jmen bývá nejpočetnější.

4.7 Prepozice (předložky)

Tento slovní druh je neohebný a významově nesamostatný (tj. synsémantický). Předložky pomáhají tvořit syntaktické i nesyntaktické významy jmen jakožto součást jejich pádových podob. Při klasifikaci předložek hraje důležitou roli to, s jakým pádem se předložky pojí a potom také to, zda se jedná o útvary staré, které byly prepozicemi od původu, nebo o útvary nové, nepůvodní, na nichž je patrné, že k předložkám přešly od jiného slovního druhu.⁵⁸

4.7.1 Předložky podle spojitelnosti s pády

S genitivem se pojí např. předložky *bez, do, kromě, od, u, s/z, za, zpoza* aj. Předložky pojící se s genitivem mohou nabývat prostorového významu – mimo jiné mohou vyjadřovat směřování do prostoru či z něho (...do *Zahrady se ubírám...* (1), ...z *kazatedlnice se ubírám...* (9)). Tyto předložky mohou v jiných spojeních vyjadřovat také významy neprostorové, a to především časové (např.: od *počátku* (1)).

Také předložky pojící se s dativem (*k, na, naproti, vůči*) mohou nabývat prostorových významů, konkrétně jde o orientování agentu nebo patientu děje do blízkosti objektu vyjádřeného jménem v dativu⁵⁹: ...se až k *samému slunci pozdvihuje* (3). Z neprostorových vztahů může dativ vyjadřovat účel (*skřípec k* *tažení, pouta k* *sevření* (5)), nebo třeba čas (...*bud' na* *usvitě, neb k* *polednímu...* (1)).

S akuzativem se pojí předložky *na, nad, o, ob, po, pod, pro, přes, před, s, v, za* aj. Z toho pouze s akuzativem se pojí předložky *ob, pro, přes* (pro *tajnost posvátné pečeti, pro* *mdlobu zraku* (3)), ostatní se pojí i s jinými pády. Základní prostorový vztah vyjadřuje směřování „kam“ (*položil ji na* *ústa* (6), *vyskytují se mně opět před* *oči* (5)).

K lokálu se váží předložky *o, při, na, po, v* (*kde* *paseš, o* *nichž píše* (2), ...při *narození* (4), při *začátku řeči* (8), *touží a omdlévá Duše má po* *síních Páně...* (4),...po *neřesti neštěstí, po* *neštěstí bolesti, po* *bolesti samá smrt...* (2)). Kromě prostorových vztahů (*na* *skalce; co natura na* *zemi spůsobila* (3)) vyjadřuje lokál také vztahy časové (*kde* *ležíš o* *polední* (4)).

⁵⁸ GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Předložky, s. 341-346

⁵⁹ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Str. 343

Na instrumentál se váží předložky *nad, pod, před, za, s*. Tyto prepozice mají prostorový význam (př.: ...*sedím pod stínem ochrany v Zahradě zavřené...* (9)), pouze poslední předložka vážící se na instrumentál, tedy *s*, prostorový význam nevyjadřuje. Tato předložka především signalizuje spojitost někoho s něčím/někým (*s Ježíšem* (6), ...*nemohla s ním pohnouti...* (8)) nebo označuje průvodní okolnosti (*s potěšením* (9)).

4.7.2 Předložky podle původu

Předložky **původní**, jsou jednoslovné útvary plnicí vždy jen funkci předložkovou (jde především o ty, jichž se týkalo rozdělení podle pádové vazby). Pro potřeby neustále se vyvíjejícího jazyka bylo nutné zásobu prepozic rozšířit. Předložky **nepůvodní** (sekundární) vznikají z různých slovních druhů. Jejich základní funkcí je zpřesnění vztahů mezi slovy a slovními spojeními. K takovýmto předložkám patří např.: *Mezi třemi příjemnými díly roku...* (1); *vedle něj* (8); *uprostřed máje měsíce* (1); *prostředkem toho pravého naučení vyznával on v trojich osobách jednoho svrchovaného Boha...* (5) aj. V rozebíraném textu se předložky nepůvodní vyskytují jen v omezeném množství.

4.8 Konjunkce (spojky)

Spojky jsou slova neohebná, neplnovýznamová, jejich hlavní funkcí je spojování vět (popř. i částí vět). Spojky vyjadřují vzájemný vztah mezi jednotlivými členy.⁶⁰ Podle těchto vztahů mezi jednotlivými členy můžeme spojky dělit následujícím způsobem:

4.8.1 Spojky souřadící

Spojky souřadící (parataktické) slouží k vyjádření vztahu koordinace mezi členy několikanásobného větného členu a mezi větami v souřadném souvětí. Tyto spojky jsou v odpovídajících větných strukturách schopné vytvářet několik významových stupňů.

---

⁶⁰ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Spojky, str. 350

Nejuvolněnějším z nich je **vztah slučovací**. Ten se vyjadřuje nejčastěji spojkou **a** (*Adam a Eva; knížatům a služebníkům* (2), *rozumnou a nesmrtelnou* (3), *...tak to orličátko pro mdlobu zraku z pazouru vypuštěno, a pro mdlobu křídel dolu zhozeno a usmrceno bývá...* (3)), dále pak třeba spojkou **i** (*...uprostřed růží a lilium, i slunečnice...* (4), *...přemohla pohrůžky, žalář, ohněm pálení, i samou smrt v mučedlnictví...* (5)). V poměru slučovacím fungují také spojky **jak-tak**, př.: *jak sebe, tak všechny* (9). Slučování při záporu vyjadřuje spojka **ani**, př.: *V Kvítí jeho ani na růžích, ani na liliích neschází.* (4), dále také spojka **aniž**, př.: *Aniž to jinače býti mělo, poněvadž on od té jenž byla pannou před porodem, pannou při porodu, a pannou po porodu skrze vroucné rodičův prosby vyžádán byl: aniž také jinače bylo...* (4).

Vztah stupňovací bývá vyjádřen spojkami **a, i, ba, dokonce, nadto, navíc, hlavně** apod. Takovéto spojky signalizují, že druhý připojený člen nebo věta stojí ve srovnávané kvalitě na jiné úrovni (vyšší nebo nižší) než první člen/věta. V textu je vztah stupňovací nejčastěji vyjádřen spojkou **ano, ano i**, př.: *...jakožto původu přirozenosti, aneb hned od samé přirozenosti, ano i také od kunstu neb umění obdařená jest.* (3), *V Kvítí jeho ani na růžích, ani na liliích neschází; ano uprostřed růží a lilium, i slunečnice se nachází.* (4)

Vztah odporovací se vyznačuje tím, že druhý člen (věta) se staví do protikladu k členu (větě) prvnímu. Tento vztah se vyjadřuje spojkou: **nýbrž** (*Bylo-li je slunce nebeské poněkud vzdalené na východu v času protivenství, nebyla vzdálená, nýbrž na východ k tomu slunci směřovala naděje.* (5)), dále spojkou **však**: *A protože králové Francští, kteří začínajíce od Clotaria toho jména třetího, až do Pipia, chtějíce se všelikým nepřiležitostem, které při dvořích obyčejně jsou, vyhnouti, v zámcích od města vzdalých celý skoro rok se zdržovali, kvůli však těm časům viděti se dali...* (1), v textu nefrekventovanější je staročeská odporovací dvouslovná spojka **ale však** (*...nazvána byla Paradisus voluptatis, ráj rozkoše, ale však nebyla Hortus conclusus, Zahrada zavřená...*(2), *...že jsi viděl nějaké malé světlo Slávy, ale však nemáš je zjeviti jinému.* (7), *Stojím sice až posavád v této Zahradě na skalce, ale však doufám, že sedím pod stínem ochrany v Zahradě zavřené na skále založené svatým Janu Nepomuckým.* (9)), dále nalezneme např. spojení **však nicméně**: *...byla krví skropena, zůstala však nicméně Hortus conclusus...* (5).

Ve **vztahu vylučovacím** jde o alternaci dvou členů (vět) za nestejných důsledků jejich realizace, kdy může platit pouze jen z nich. Pro vyjádření vylučovacího vztahu se v textu užívá nejčastěji spojek: ***bud'(to) – aneb/neb*** (...*bud'to od Boha, jakožto původu přirozenosti, aneb hned od samé přirozenosti...* (3), ...*bud' v schránce oltáře jako pod mračnem skryté, aneb v Monfrancy jako na obloze nebeské...* (4), ...*bud' na usvitě neb při vejchodu, neb k polednímu, aneb k západu mají.* (1)).

4.8.2 Spojky podřadicí

Spojky podřadicí (hypotaktické) vyjadřují sémantickou závislost připojované věty a vyjadřují její vztah k větě řídící. Také spojky podřadicí je možno dělit podle typů vztahů mezi větami, které vytvářejí.⁶¹

Vztah příčinný – Vztah příčinný je vyjádřením příčiny a následku v širokém slova smyslu. Spojky slouží k připojení věty vyjadřující příčinu děje nebo stavu: ***proto...že, protože, z té příčiny, že, poněvadž*** a další. Př.: *Ta Zahrada proto samé, že jest hortus conclusus, Zahrada zavřená, zasluhuje, aby ode všech zvolená, všimaná, a ctěná byla.* (2), ... *na žádný způsob jemu nesluší, ani pro zachování svého, ani pro zachování bližního svého živobyті, ani pro uvarování jakéhokoliv nebezpečství ani samé smrti, to nejmenší vyjeviti, a to z příčiny té: poněvadž tenkrátě spovědlík jest náměstek Boží...* (7).

Vztah následkový – Tento vztah je vyjádřením následku vyplývajícího z předchozího děje. Nejčastěji je v textu vyjádřen spojkami ***a proto*** nebo ***tak že***, př.: *Člověk jakožto nejpřednější mezi životčichy stvoření, má před nimi dokonalost tu, a v tom nad ně dokonalejší jest: že jest od Boha, jakožto od původu přirozenosti, rozumnou a nesmrtelnou Duši obdařený, a proto také všem jiným životčichům představen jest.* (3), ...*po obživujících paprškách jeho dychtí, tak že když slunce jest na východu, ona též na východ se točí...* (4), ...*toho tak prudkého blesku vystati nemůže, je tím samým za své neuznává, a tak to orličátko pro mdlobu zraku z pazouru vypuštěno...* (3), ...*kterážto nechtěla všetečnosti krále, a spolu budujících zadosti učiniti, a krásu svou tolika očím*

⁶¹ Jako názorné ukázky jsou vybrány pouze ty nejběžnější a nejfrekventovanější vztahy. Vztahy, jež uvádí Příruční mluvnice češtiny, avšak nenalezené v textu, v následné ukázce zařazeny nejsou.

mužským ukázati, a proto královna od království odmrštěna byla. (2). Tato spojení se považují za paratactická (souřadící), sémanticky však souvisejí se vztahem příčinným.⁶²

Vztah účelový – V závislé větě je vyjádřen účel děje (stavu). K tomuto vyjádření užíváme spojek: **aby, by**. Př.: ... *on hned v mladičském věku svým ranního času pospíchal z své schránky do chrámu, aby to slunce v velebné svátosti oltářní, *buď* v schránce oltáře jako pod mračnem skryté, *aneb* v Monstrancy jako na obloze nebeské na oltáři vystavené spatřil...* (4)

Vztah podmínkový – V tomto vztahu je platnost děje či stavu podmíněná platností jiného děje (stavu), viz. příklad: *Styděti se budete nad Zahradami které jste byli zvolili, když budete = = = jako Zahrada bez vody.* (2). V tomto případě je podmínka reálná / uskutečnitelná. Typickou spojkou pro tento vztah je spojka **jestliže**, př.: *Jestliže natura naturata, totižto přirozenost takové oučinky působí, co medle nespůsobí natura naturans, sám Bůh, kterýžto jest původ přirozenosti, bez něhož přirozenost nic pusobiti nemůže?* (3). Dále pro vyjádření slouží spojky **když, jestliže, pakliže, pakli** (...pakli se slunce nebeské schýlilo k západu v času zarmoucení, *schýlila a uchýlila se též k němu naděje...* (5)), **-li** (*obklíčilo-li jej horko, aneb jiné povětrí nesnáze času letního v pospíchání do chrámu Páně vzdáleného, byl trpělivý* (5)).

Vztah časový – Tento vztah je vyjádřen dvěma větami, přičemž věta vedlejší časová bývá zpravidla uvedena spojkami **když, až, než, dokud** apod. Vedlejší věta časová odpovídá na otázky kdy, jak dlouho, odkdy, dokdy. Př: *Takovou měl Jan Sympathiji, aneb spolčení s samými světly nebeskými, že oné jak jeho potěšitelné narození, tak také jeho slavnou smrt světu zvěstovaly, když se při narození na nebi, při smrti pak na řece Moldavě ukázaly.* (4), *...Když pak Lid vracoval se po poledni, vcházela Zuzana a procházela se v štěpnici muže svého.* (2),

Vztah způsobový – Jde o vztah mezi dvěma větami, z nichž jedna vyjadřuje takový děj, který charakterizuje kvalitu děje věty druhé. Na takovouto větu se můžeme ptát „jak, jakým způsobem...“ Př.: *Trpělivý byl Jan, a v trpělivosti hned od mladosti vycvičený, tak že jej v trpělivosti jeho nic přemoci nemohlo...* (5), *...mlekem jejím tak napájen byl, že všecku sladkost pravého učení z zjevení Božských pocházejícího přitáhl...* (5)

⁶² GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Spojky podřadící (hypotaktické), str. 352

Závěr

Barokní kázání *Hortus conclusus Zahrada (skrže Mlčenlivost) Zavřená S. Jan Nepomucký* je velmi cenným zdrojem informací o stavu jazyka v 18. století. Díky němu můžeme vypořádat, jak se jazyk v průběhu svého vývoje měnil. V textu tohoto kázání můžeme sledovat mnoho odlišností od dnešního stavu jazyka.

Tyto odlišnosti počínají pravopisem – grafickou stránkou kázání. Mnoho odchylek nalezneme, už když se zaměříme na interpunkci. Nejvýraznějším prvkem je užití virgule namísto ostatních interpunkčních znamének. V dnešních textech se s virgule již nesetkáváme. Čárky se v původním textu objevují jen ojedinele. Dalším místem, kde dochází k častým odlišnostem od současného stavu jazyka, je psaní velkých písmen. V barokním textu nás nesmí zaskočit, když po tečce, otazníku či vykřičníku začíná další věta malým písmenem. Stejně tak nás nesmí překvapit, když uprostřed věty jsou velkým písmenem označována nejen vlastní jména, ale také jiná běžná substantiva. Zajímavé je také psaní diagrafů. Například hláska „š“ bývá v textu značena jako *ff* nebo též jako *fs*. Hláska „č“ je psána v podobě *cz*, *cž* nebo pouze *c*. Podobně tak hláska „ř“ bývá vyjádřena pomocí diagrafu *rž*. Odlišné je též grafické značení hlásky „j“, ta v textu bývá mnohdy značena pomocí grafému *g* (a to především na začátku slov). Také samohláska „í“ bývá značena jinak, než jak bychom očekávali. Především v koncovkách slov je značena pomocí písmene *j*. V textu také nalezneme několik zdvojených hlásek, aniž by měly jakoukoli morfologickou funkci.

Pro lexikální stránku jazyka jsou typické větné řetězce. Ty se prolínají celým textem. Autor jich užívá velmi často, a pomocí nich dochází ke gradaci. Dalším výrazným lexikálním rysem je užití rýmu. Rým není nijak složitý. Jde o rým sdružený, zpravidla se rýmují poslední dvě hlásky. Zřejmě opět slouží ke zdůraznění určité myšlenky, protože věty, které se rýmují, mohou snáz utkvět posluchači v paměti. Časté je též užití různých přirovnání, metafor. Vlastně celý tento text je jednou velkou metaforou – pojednává totiž o „zahradě zavřené“, což je přenesené pojmenování, pod nímž se skrývá opěvovaná osoba světce Jana Nepomuckého.

Největší část této vědecké práce věnuji studiu morfologické stránky textu. A právě i z morfologického hlediska nacházíme v textu mnohé odlišnosti. Ty se projevují například ve skloňování substantiv, při kterém dochází k častému dloužení samohlásek v koncovce. Dloužení samohlásky v koncovce probíhá i u číslovek. Ke dloužení nebo

naopak ke krácení tvarů dochází také u mnohých zájmem. Pro maskulina neživotná v 1. pádu plurálu je typické, že se u nich vyskytuje tvar s zživotňující koncovkou –ové. Ve 2. pádu plurálu se u maskulin vyskytuje archaická koncovka –ův. V 6. pádu plurálu se často vyskytuje koncovka –ích, která je příznačná pro o-kmenové skloňování a koncovka –ech náležící k u-kmenovému skloňování. Při skloňování adjektiv může docházet k úženi samohlásky v koncovce. Tento jev se v textu vyskytuje poměrně často.

V částech věnovaných slovo tvorbě jsme se přesvědčili o tom, že již v 18. století se slova tvořila stejným způsobem jako dnes, že ze všech způsobů tvoření nových slov je nejčastěji užíváno odvozování. K odvozování jsou užívány standardní sufixy, s nimiž se setkáváme při odvozování i dnes. Frekventovanost užití slov odvozených je zhruba podobná jejich využití i v současném jazyce.

Touto prací jsem se snažila seznámit čtenáře s osobou světce Jana Nepomuckého, přiblížit jim určité detaily z jeho života a zdůraznit jeho roli v našich dějinách. Důležitosti této osoby si byl vědom i sám autor, Patricius Michael Auspitzer, proto také tomuto světcovi věnoval jedno své celé kázání. Auspitzerovo dílo je přínosem především pro historickou lingvistiku. Je obrazem dobového úzu jazyka. Ačkoli jsme se v této práci snažili věnovat dílu co nejkomplexněji, bohužel jsme již neměli možnost věnovat se podrobně třeba také syntaxi, což je oblast, která by jistě stála za pozornost a prostudování. Po zkušenostech s tímto jazykovým rozbořením se budu i v budoucnu k barokním kázáním (jak P. M. Auspitzera, tak i jiných autorů) ve svých pracích ráda vracet.

Zdroje

Použitá literatura:

ALEXOVÁ, Jarmila: Větný řetězec jako stylistický a syntaktický prostředek barokní prózy; In: Jaklová, A. (ed.), *Komunikace - styl - text*; České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. s. 141-144

ČECHOVÁ, Marie: *Čeština – řeč a jazyk*; Praha: ISV, 2000

ČERNÝ, Václav.: *Až do předsíně nebes*; Praha: Mladá fronta, 1996

DEJMEK, Bohumír: *Tvoření a stavba slov*; Olomouc: Nakladatelství OLOMOUC, 2002

GREPL, Miroslav, et al.: *Příruční mluvnice češtiny*; Praha: Nakladatelství Lidové noviny; 2003

HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA A.: *Česká mluvnice*; Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988

JAKLOVÁ, A.: K jazyku a stylu českých kázání Ondřeje Františka de Waldta. In: David, M. (ed.), *K jazyku a stylu českých barokních textů I*. České Budějovice, Pedagogická fakulta JU 1998, s. 7-41

KALISTA, Zdeněk.: *Století andělů a ďáblů: jihočeský barok*; Jinočany: H&H 1994

KARLÍK, Petr, et al.: *Encyklopedický slovník češtiny*; Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002

KOŘENSKÝ, J. a kol.: *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*; České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1999

PÍTHA, Petr: *Čechy a jejich svatí*; Praha: Aved, 1992

PLESKALOVÁ, Jana: *Kapitoly dějin české jazykovědné bohemistiky*; Praha: Academia, 2007

POLC, V., Jaroslav: *Svatý Jan Nepomucký*; Praha: Zvon, 1993

- PORÁK, Jaroslav: *Humanistická čeština*; Praha: Univerzita Karlova, 1983
- SLÁDEK, Miloš: *Svět je podvodný verbíř*; Praha: Argo, 2005
- STICH, A.: Česká spisovnost a nespisovnost – kořeny a přítomnost. (Naše postoje k češtině 17. a 18. století). In: *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*; Praha 1995
- VAŠICA, Josef; *České literární baroko*; Praha: Atlantis, 1938
- VINTR, Josef: *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*;
<http://www.flu.cas.cz/Com/stcl/vintr.htm>
- VLČEK, Emanuel: *Jan z Pomuku (Sv. Jan Nepomucký)*; Praha: Vesmír, 1993
- VLNAS, Vít: *Jan Nepomucký – česká legenda*; Praha: Mladá fronta – edice Kolumbus, 1993
- VOKOLKOVÁ, Daniela: *Mučedník zpovědního tajemství sv. Jan Nepomucký*; Praha, 1993

Další zdroje:

- <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/377560-auspitzer> (23.11. 2008)
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_IV. (23.11. 2008)
- <http://bess.blog.cz/0803/kral-vaclav-iv> (23.11. 2008)
- <http://www.e-stredovek.cz/view.php?navezclanku=jan-nepomucky-zivot-a-smrt&cislocclanku=2006120002> (27.11. 2008)
- http://www.valka.cz/clanek_12145.html (27.11. 2008)
- http://www.valka.cz/clanek_12145.html (27.11. 2008)
- <http://www.obecpohled.cz/index.php?nid=1002&lid=CZ&oid=605898> (27.11. 2008)
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Baroko> (12.12. 2008)
- <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/26543-barok> (12.12. 2008)

<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/26547-barok> (12.12. 2008)

http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/6314-baroko#Barokn.C3.AD_k.C3.A1z.C3.A1n.C3.AD
(12.12. 2008)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Český_pravopis (15.12. 2008)

<http://www.sweb.czm.andelovasvjanpickolo.gif> (15.12. 2008)

http://www.vitejte.cz/velke111116_62_02.jpg (15.12. 2008)

Prameny

AUSPITZER, Patricius Michael. Hortus conclusus Zahrada (skrže Mlčenlivost) Zavřená
S. Jan Nepomucký , 1730

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Přepis textu - Auspitzer, Patricius Michael: *Hortus conclusus: Zahrada skrze mlčenlivost zavřená sv. Jan Nepomucký*

Příloha č. 2: Obrazová příloha - Karel Škréta – Založení kostela sv. Jana Nepomuckého

Příloha č. 3: Doplnující tabulka ke kapitole „Morfologie“, část „Adjektiva (přídavná jména)“ - Tvrdý typ skloňování adjektiv

Příloha č. 1:

Přepis textu:

Následující text je přepisem z originálního textu Hortus Conclusus; Zahrada zavřená. Jelikož neexistují obecně uznaná transkripční pravidla českých barokních textů, rozhodla jsem se, pro lepší orientaci v textu a důkladnější překlad, řídit se pravidly stanovenými Josefem Vintrem v jeho odborné stati Zásady transkripce českých textů z barokní doby.⁶³

Nyní bych zde upozornila na některá základní pravidla, jenž uplatňuji ve svém přepisu:

- a) **cz** na **c** nebo **č**, taktéž digrafy namísto velkých písmen s háčkem, zvl. **Cž** na **Č** [*Kvetlo v té Zahradě Lilium, neb tu panickou cžistotu (čistotu), kterou malý Jeníček na svět sebou přinesl, také velký a dospělý Jan neporušenou zachoval, zůstanouce podle té čistoty dítě jak v dětinským, tak v zmužilým věku svým.* (4); *I ta Zahrada jest jak první mučedník pro tajnost posvátné pečete svátosti pokání, tak ne poslední z svatých patronů Cžeského (Českého) Království, ...* (3)].
- b) **ßß** a **ßs** na **š** [*Duffe -> Duše svatá a bohabojná jest Zahrada ochranou Božskou zavřená* (4)].
- c) **Rž** se mění na **Ř**, př: *Jako Láska všechnu těžkost přemáhá, tak Naděje všecken zármutek obracuje v potěšení; což také působila obzvláště v Janovi, kterýžto držel s S. Pavlem k Římanům v s. Kapit., ...* (5)
- d) Zdvojená písmena transkribuji jedním písmenem: ff zjednodušuji na f, ss na s, tt na t apod. (př. *douffám -> doufám*). Ponechávám je však, pokud mají morfologickou funkci (př. *nevinnost, vonná růže, ranního času, ...*).
- e) **w** je v přepisu změněno na **v** [*Kwetlo -> Kvetlo v té Zahradě Lilium, neb tu panickou čistotu, kterou malý Jeníček na svět sebou přinesl, také velký a dospělý Jan neporušenou zachoval, zůstanouce podle té čistoty dítě jak v dětinským, tak v zmužilým věku -> věku fwým -> svým* (4)].
- f) Písmena **g** (ve funkci hlásky j) a **y** (po samohlásce) transkribuji na **j**, např.: *geft -> jest; geho -> jeho* .

---

⁶³ VINTR, JOSEF: Zásady transkripce českých textů z barokní doby; <http://www.flu.cas.cz/Com/stcl/vintr.htm>⁶³

- g) Koncové **-j** měním na **-í**, př: *Honosíme se s souženými: vědouce, že soužení trpělivost působí: trpělivost pak skúšení, skúšení pak naději, naděje pak nezahanbuje.* (6); (*widjm -> vidím srdce* (6).
- h) Upravuji odchýlnou grafiku **i/y** na novodobou normu: nejčastěji měníme **y/ý** po **c z s**, [*měsýc -> měsíc; syce -> sice;*, *sluncy -> slunci; wjtězytel -> vítězitel; Zámek její byl Silentium, mlčení, a to zámek tak silný, že se nic nenašlo, coby jeho bylo otevřítí, porušítí aneb škazyti (-> zkazítí) mohlo.* (7) apod.], **y/ý** měním dle dnešních pravidel na **i/í** také po hláscce **š** [*tak jako v psaní tajemství jeho tou pečetí jest zaopatřené, tak taky bylo v (uffých ->) uších, a v srdci Ephæstionovým jako pod pečetí zatajené, aby je žádnému nevyjevil.*(6)].
- i) Zachovávám psaní originálu u předložek a předpon **s, z, s-, z-** [*ponavrhuje nám to samá skúšenost naše* (3); *To vidíme vlastními očimi v nákladně vyvedených, a kunstovně způsobených Zahradách* (3)].
- j) Velká písmena píší jako v nové češtině; u jmen obecných pouze tehdy, zastupují-li jména vlastní, např. *Ježíš Kristus, sv. Pavel, sv. Augustýn* apod. a také v nejnútnějších případech pro zdůraznění pojmů (z tohoto textu např. slova *Zahrada, Duše, Pán Bůh, Prorok* apod.).
- k) Latinské citace označuji v textu kurzívou.
- l) Interpunkci zachovávám dle originálu, pouze virguli nahrazuji běžnou dnešní čárkou.
- m) V případě souhlásek se snažím v textu zachovat protetické **v-**.
- n) Zachovávám psaní dvojhlásek podle originálu, tedy např. *Jestliže natura naturata, totižto přirozenost takové oučinky působí* (3). *Ten jest ouřad jednoho každého spovědlníka,...* (7)
- o) Zachovávám pobočnou slabiku **dl** – př. *Kazatedlnice, Mučedlník* apod., tento jev je typický pro gramatiku barokní doby.
- p) Zachovávám zvláště důsledně rozdílné psaní *sem, sou, smě / jsem, jsou*.
- q) Tisk kázání je paginován; stránky dokladů uvádíme dle této paginace.

Následující text by měl v této podobě sloužit ke gramatickým rozborům, při nichž je nutné demonstrovat dané jevy na konkrétních ukázkách v textu.

Auspitzer, Patricius Michael. Hortus conclusus Zahrada (skrže Mlčenlivost) Zavřená S. Jan Nepomucký , 1730

Hortus conclusus

Zahrada zavřená. Z písni Šalamoun. V 4. kap.

1)

Mezi třemi příjemnými díly roku který může býti člověku příjemnější jako jaro?

Mezi třemi líbými měsíci jara, který může býti líbější jako jest měsíc máj

v rozkošným měsíci máji co může býti rozkošnějšího jako zahrada? v jaru

obláci země roucho zelené, které oko lidské obveseluje, o čemž zpíval Horatius:

Diffugère nives redeunt jam gramina campis.

Po sněhu zazelenalá

země, travičku vydala.

V máji začínají stromové oplývati hojným listem, který pocestné stínem svým občerstvuje, o čemž Ovidius:

Jam modó formatis operitur frondibus arbos.

stromové se zelenají,

list na sebe přijímají.

V zahradách jest teď země rozličným překrásným kvítím posypaná, které

člověka líbeznou vůní naplňuje, načež prospěvuje tyž veršovec:

Omnia tunc Florent, tunc est nova temporis aetas.

Všechno zas kvete v tom čase,

Nové časy přišli zase.

A protož králové Francští, kteří začínajíce od Clotaria toho jména třetího, až do Pipia, chtějíce se všelikým nepřiležitostem, které při dvořích obyčejně jsou, vyhnouti, v zámcích od města vzdalých celý skoro rok se zdržovali, kvůli však těm časům, před časy do města a paláce svého v skvostným oděvu se navracovali, a veřejně s obzvláštním lidu potěšením viděti se dali.

Nediv se tedy tomu Duše křesťanská, že já sprostný řečník a málo vejřečný sprostáček, jakožto uprostřed máje měsíce, a v máji měsíci jakožto uprostřed jara, do Zahrady se ubírám, a Zahradou se obírám, a v Zahradě kvítí zbírám; neb se srovnávati chci se všemi pod tímto našim horizontem přebývajícími lidmi, kteří též v tomto čase obzvláštní své potěšení, zalíbení, vyrazení v Zahradách všelikým kvítím, v všelikým kvítí mezi rozličnými barvami, v rozličných barvách mezi líbeznou vůní, buď na usvitě neb při vejchodu, neb k polednímu, aneb k západu mají. Jsou sice a byly Zahrady v rozličných místech rozličné, neméněji dílem rukou

2)

Božských, jako i dílem rukou lidských vzdělané, též uměním vtipu lidského způsobené. Pěkná byla ona Zahrada, kteroužto sám Pán Bůh štípl od počátku, a nazvána byla *Paradisus voluptatis*, ráj rozkoše, ale však nebyla *Hortus conclusus*, Zahrada zavřená, neb jest se do ni vloudil pekelný had, a ohradu její tak zrušil, že Adam a Eva první rodičové naši po přestoupení Božího přikázání příležitost našli k nepřiležitému utíkání.

Pěkná byla ona Zahrada královskou rukou vzdělaná, v nížto král Ašverus připravil stkvostné sedmidenní hody všechněm knížatům a služebníkům svým nejsilnějším perským a medským slovutným a vladařům nad krajinami před sebou; ale však nebyla *Hortus conclusus*, Zahrada zavřená, neb z ní vyšel nepravý ortel proti jak stydlivé, tak ctnostné královně Vastbě, kterážto nechtěla všetečnosti krále, a spolu budujících zadosti učiniti, a krásu svou tolika očím mužským ukázati, a proto královna od království odmrštěna byla.

Divné byly oné Zahrady v Egyptském městě Thebæ nazvaném, o nichž píše Plinius: že jsou byli *horti pensiles*, Zahrady v povětří zavěšené, na vysoké sloupy vyzdvížené; ale však žádná nebyla z nich *Hortus conclusus*, Zahrada zavřená, neb tak jak jsou byli bez ohrady, tak jsou nebyli bez vady, jsouce vystavené jak pohodlnému tak nevhodnému, jak tichému, tak bouřlivému povětří, slovem byly ty Zahrady podobné oným, které vyčítal a předstíral Izaiáš prorok lidu sice Izraelskému, ale tenkrát modlářskému v tyto slova: *Erubescetis super hortis quo elegeratis, cum fueritis - - - velut hortus absque aqua*. Styděti se budete nad Zahradami které jste byli zvolili, když budete = = = jako Zahrada bez vody.

Nemusela také špatná býti ona Zahrada o níž se čte u Danyele proroka, že se v ní každodenně procházívála ona čistá Zuzana, chtějíce požívati líbě vějíčího větříčku poledního: *Cum autem populus revertisset per meridiem, in grediebatur Sufanna, & deambulabat in pomario viri sui*. Když pak Lid vracoval se po poledni, vcházela Zuzana a procházela se v štěpnici muže svého.

Ta však štěpnice nebyla nápodobně *hortus conclusus*, Zahrada zavřená, neb jsou se do ni vloudili dva bezbožníci, hledající zapověděné rozkoše, zatím spravedlivým soudem Božím našli záhubci sami na sebe záhubu, sami soudcové padli do soudu, a kteří ortel smrti na nevinnou vydali, ortel smrti na sebe vinné podali.

Pryč tehdy s Zahradou, v nížto: *Latet anguis herba*.

Pod bylinou had skrytý jest,
nevěř jest jedovatá lest.

Pryč s Zahradou, v níž místo obveselení, jest samé zarmoucení, místo ovotce sladkého, jestiť vnada
všeho zlého.

Pryč s Zahradou, v nížto místo radosti chlípné žádosti, místo lahůdky, trpké jahůdky.

Pryč s Zahradou, v níž to samé neřesti, po neřesti neštěstí, po neštěstí bolesti, po bolesti samá smrt, to
jest pravý labyrint.

Jinau jsem já tobě vyvolil Zahradu, v Zahradě této postavený řečník, a to Zahradu, o které mluví
nebeský ženich skrze usta Šalamounova nazývající ji *hortum conclusum*, Zahradu zavřenou;

Ta Zahrada proto samé, že jest *hortus conclusus*, Zahrada zavřená, zasluhuje, aby ode všech zvolená,
všimaná, a ctěná byla;

Ta Zahrada zasluhuje, aby tak jako od toho nejvyššího zahradníka jest štípená, tak do lásky toho
nejnižšího ctitele byla vštípená;

Ta Zahrada zasluhuje, aby, tak jako výborným kořením milosti jest vysazená, tak do srdcí lidských
výborně vkořeněná

3)

a vsazená byla;

Ta Zahrada zasluhuje, aby ona, tak jako překrásným kvítím ctnosti jest poctěná, tak ustavičně kvetoucí
počestnosti byla uctěná;

A ta Zahrada jest jak první mučedník pro tajnost posvátné pečeti svátosti pokání, tak ne poslední
z svatých patronů Českého království, v minulém roce 1729. za svatého slavně vyhlášený, letos pak
jakožto při veječní památce jeho svato-řečení od slavné na třech stech kněží pozůstávající a v této
Zahradě jménem na skalce založené *Confederacy* všem ctitelům představený s. Jan Nepomucký, o
němž já pravím, a vypravovati míním, pokudž od L. W. krátkou trpělivost získám, že on jest, *Hortus
conclusus*, Zahrada zavřená.

Krátké strpení.

Vynímající samou podstatu Božskou nestvořenou, kterážto samá ta nejdokonalejší dokonalost jest, a
jakožto neskončená neskončené dokonalosti v sobě obsahuje, (tu pravím) vynímající;

Jedna každá věc pod nebem nějakou dokonalostí, buďto od Boha, jakožto původu přirozenosti, aneb
hned od samé přirozenosti, ano i také od kunstu neb umění obdařená jest.

Člověk jakožto nejpřednější mezi životíchy stvoření, má před nimi dokonalost tu, a v tom nad ně
dokonalejší jest: že jest od Boha, jakožto od původu přirozenosti, rozumnou a nesmrtelnou Duší
obdařený, a proto také všem jiným životíchům představen jest.

Lev má před jinýma zvířaty toto nadání, že jest od přirozenosti obzvláštní silou zaopatřený, skrze což
jiným zvířatům k strachu a hrůzy jest, a v nich skrze svou přirozenou velikomožnost bázeň způsobuje;
což ostrovtipným veršovcům a fabulantům příčinu podalo, že jsou jej za krále všech zvířat vyhlásili.

Mezi životčíchy pernatými jest orel zraku tak dokonalého, že se až k samému slunci pozdvihuje a snáší, jemu (tak říkáje) do oči hledě; přitom jestliže některé z orličat jeho, z kterých on jednoho po druhým v pazouřích vzhůru snášejíce skoumá, toho tak prudkého blesku vystati nemůže, je tím samým za své neuznává, a tak to orličátko pro mdlobu zraku z pazouru vypuštěno, a pro mdlobu křídel dolu zhozeno a usmrceno bývá.

Země jeden z čtyř živlů živel, touto dokonalosti od natury jest obohacena: že v rozličných zemích rozličné stromy, a z rozličných stromů rozličné ovotce vyvádí, v rozličných místech rozličné biliny, a v rozličných bilinách rozličnou moc provádí; v rozličných placích všeliké kvítí, v všelikém kvítí všeliké barvy, a v všelikých barvách všelikou vůni v květu plodí; k čemuž když přijde kunst aneb umění, tehdy to, co natura na zemi způsobila, do pěkného pořádku vedlé regule a míry své, brzo do okrouhlosti, brzo do čtyřhrannosti, brzo do obdlouhlé, brzo do obšírné figury přivádí a uvádí, žene nebo zaráží;

To vidíme vlastními očimi v nákladně vyvedených, a kunstovně způsobených Zahradách, v kterých rozvíjejí tulipány a karafiáty barvu promíchanou, fialy a hyacinty barvu nebeskou, narcisy a lilia barvu panenskou, růže holandské a francské barvu šarlatovou, slunečnice a žluté narcisy barvu aneb korunu královskou, a tak dále.

Jestliže *natura naturata*, totižto přirozenost takové oučinky působí, co medle nespůsobí *natura naturans*, sám Bůh, kterýžto jest původ přirozenosti, bez něhož přirozenost nic pusobiti nemůže?

Ponavrhujे nám to samá zkušenost naše, když na krásné věci patří oko naše, když divné věci slyší ucho naše, které rozum náš převyšují, které vůli naší obveselují, které smysly naše nasycují, které srdce naše k milování Stvořitele potahují a vzbuzují.

Mezi jinými předivnými skutky Božskými jest podivení hodný kus a dílo rukou Božských,

4)

Hortus conclusus, má dnešní Zahrada zavřená, slavný mučedlník divný divotvorce s. Jan Nepomucký, neb dle svědectví vis: učen. *Cornelia à Lapide*, mnohých učitelův a vykladatelův písma jest smysl ten, že *anima sancta est hortus DEI protectione conclusus*.

Duše svatá a bohabojná jest Zahrada ochranou Božskou zavřená, a proto podivná Zahrada, v nížto hojnou vůni vždy vydávala fiala tichosti a poníženosti, karafiát pobožnosti a horlivosti, tulipán rozjímání a považování Božských tajemství, narcis ctnostných příkladů a dobrého naučení, Jerycho stálého bdění a vroucné modlitby. Sspikanard svátosti a bázně Boží.

Z počtu tak mnohých líbeznou vůni a vonnou líbeznost, rozličnou krásnou barvu, a barevnou krásu vydávajících kvítí já tři obzvláštní pozoruji, totižto *lilium*, slunečnici a růži. *Floribus ejus nec rosa, nec lilia defunt*.

Praví vysoce učený *Beda*, znamenajíce Zahrada církev svatou: V kvítí té Zahrady (praví on) ani na růžích, ani na liliích neschází.

To já též přivlastňuji mé dnešní Zahradě zavřené svatému Janu Nepomuckému: *Floribus ejus nec rofæ, nec lilia defunt.*

V Kvítí jeho ani na růžích, ani na liliích neschází; ano uprostřed růží a lilium, i slunečnice se nachází. Kvetlo v té Zahradě lilium, neb tu panickou čistotu, kterou malý Jeníček na svět sebou přinesl, také velký a dospělý Jan neporušenou zachoval, zůstanouce podlé té čistoty dítě jak v dětinským, tak v zmužilým věku svým.

Aniž to jinače býti mělo, poněvadž on od té jenž byla pannou před porodem, pannou při porodu, a pannou po porodu skrze vroucné rodičův prosby vyžádán byl: aniž také jinače bylo, poněvadž následovně taký ten *qui pascitur inter lilia*, jenž se pase mezi liliemi, ženich nebeský čistých Duší, mezi liliemi panenské Jana čistoty ustavičně se pásl, to jest: své zalíbení měl.

Ta též Zahrada zavřená Jan náš Svatý obsahovala v sobě onen vážný květ jménem slunečnici.

Slunečnice má s sluncem takovou *Sympathiji*, aneb spolčení, že vždycky po obživujících paprškách jeho dychtí, tak že když slunce jest na východu, ona též na východ se točí; když ono jest na polední, ona se též k polední pozdvihuje; když ono se k západu ubírá, ona tím způsobem na západ se skloňuje.

Tak rovně spanilý Jan hned od dětinství dychtěl po slunci spravedlnosti Kristu Ježíši: neb on hned v mladičským věku svým ranního času pospíchal z své schránky do chrámu, aby to slunce v velebné svátosti oltární, buď v schránce oltáře jako pod mračnem skryté, aneb v *Monfrancy* jako na obloze nebeské na oltáři vystavené spatřil, a pozdravil s Davidovou dychtivostí: *Quam dilecta Tabernacula tua Domine virtutum: concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini.* Jak jsou milí stánové tvojí Pane mocnosti: touží a omdlévá Duše má po síních Páně.

Posluhoval kněžstvu při mši svaté, aby k tomu slunci na polední při pozdvíhování velebné svátosti oči své zhůru pozdvíhoval, vzdychajíce s nevěstou Krystovou: *Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubas in meridie.* Oznam mi, jehož miluje Duše má: kde paseš, kde ležíš o polední.

Chodil častěj k přijímání velebné svátosti oltární, aby k tomu slunci k sobě skloněnému, způsobem slunečnice, své srdce skloňoval, vzdychajíce: *Domine inclina caelos tuos, & descende.* Pane nakloň nebes svých, a zstup.

Takovou měl Jan *Sympathiji*, aneb spolčení s samými světly nebeskými, že oné jak jeho potěšitelné narození, tak také jeho slavnou smrt světu zvěstovaly, když se při narození na nebi, při smrti pak na řece Moldavě ukázaly. *Floribus ejus nec rofæ -- defunt.* Ta Zahrada

5)

netrpěla nedostatku -- na růžích.

Růže jest *Symbolum*, aneb znamení trpělivosti.

Trpělivý byl Jan, a v trpělivosti hned od mladosti vycvičený, tak že jej v trpělivosti jeho nic přemoci nemohlo:

jestliže jej trápil mráz času zimního při ustavičných službách Božích, byl trpělivý; obklíčilo-li jej horko, aneb jiné povětrí nesnáze času letního v pospíchání do chrámu Páně vzdáleného, byl trpělivý;

jeho trpělivost přemohla unavení v horlivých pracích apoštolských, jeho trpělivost, jeho trpělivost přemohla pohrůžky, žalář, ohněm pálení, i samou smrt v mučedlnictví, v kterém zachoval víru Abrahamovou, naději Izákovou, sílu Jakobovou, lásku Augustýnovou, stálost Pavlovou: *Quis nos separabit á charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius?* Kdo nás odloučí od lásky Kristové? Zdali soužení? zdali ouzkost? Zdali hlad? zdali nahota? Zdali nebezpečství? Zdali protivenství? Zdali meč?

Otevře-li se žalář k stížení, *non separabit*, neodloučí; zachřesti-li pouta k sevření, *non separabit*, neodloučí; představí-li se skřípec k tažení, *non separabit*, neodloučí; rozpálejí-li se pochodně k mučení, *non separabit*, neodloučí; vylije-li se řeka k utopení, ano celé moře k pohlcení, *non separabit*, neodloučí mne od lásky Kristové;

a proto ta Zahrada byla Růžemi nejpěkněj vysazená, když byla Krví Mučedlnickou skropená, zůstala však nicméně vždycky Hortus conclusus, Zahrada zavřená.

Když při té Zahradě zavřené svatým Janu Nepomuckým *Virtutes Theologicas*, aneb tři obzvláštní ctnosti: víru, naději a lásku považují, vyskytují se mně opět před oči ty tři nadjmenované květy, totižto: lilium, slunečnice a růže:

Víra Janova byla jest čistá jako lilium, neb on jakožto věrné dítě matky církve svaté, mlelem jejím tak napájen byl, že všecku sladkost pravého učení z zjevení Božských pocházejícího přitáhl;

prostředkem toho pravého naučení vyznával on v trojích osobách jednoho svrchovaného Boha, a Pána svýho, kteréhožto aby tím lépeji znáti se naučil, tak pilně se v *Theologickém* aneb Božském umění cvíčil, až i doctorem písma svatého, též prav duchovních učiněn byl;

Ctil Svaté a Světice Boží, zvláště pak čistou a nepoškrvněnou Rodičku Boží Marii Pannu, k jejímužto obrazku on do Staré Boleslavě častěj pěšky, jakožto již kanovník Pražský putoval.

Ta víra byla vonné silnou vůní vydávající lilium, neb on co srdcem věřil, to usty vyznával, co usty vyznával, to skutky potvrzoval co skutky potvrzoval, to též jiné vyučoval liliový učitel, vůní výborných ctností vydával liliový činitel, výbornou vůní slova Božího rozsíval liliový kazatel. *Sustinuit anima mea in verbo ejus*. Snášela Duše má v slovu jeho.

Naděje jeho pozdvíhovala se křídly orličíma k Bohu jako slunečnice k slunci.

Bylo-li je slunce nebeské poněkud vzdalené na východu v času protivenství, nebyla vzdálená, nýbrž na východ k tomu slunci směřovala naděje; bylo-li je slunce vysoko na poledni v časů pálčivých skoušení, směřovala též zhůru k němu, jako slunečnice naděje; pakli se slunce nebeské schýlilo k západu v času zarmoucení, schýlila a uchýlila se též k němu naděje;

čím větší byli nesnáze a těžkosti, pokušení a trápení, tím větší byla naděje; anobrž když již Smrt nastávala, živá byla naděje, když živobyť ubývalo, rostla a rozmáhala se naděje. *Felix, qui non habuit animi sui tristitiam, & non acidit á spe sua*. Šťastný, který neměl myslí své zármutku, a nevypadl z naděje své.

Jako Láska všechnu těžkost přemáhá, tak naděje všecken zármutek obracuje v potěšení; což také působila obzvláště v Janovi, kterýžto držel s s. Pavlem k Římanům v 5. kapit. *Gloriamur in tribulationibus* :

6)

scientes, quód tribulatio patientiam operatér: patientia autem probationem, probatio vero spes, spes autem non confundit. Honosíme se s souženými: vědouce, že soužení trpělivost působí: trpělivost pak skusení, skusení pak nádeji, nádeje pak nezahanbuje.

Janova k Bohu láska byla jest vonná růže, růžovým plamenem plápolající.

Když považuji růži, vidím ji býti pěknou červenou, a z prostředku jejího vycházející jako nový květ rozdílně, totižto: zlaté aneb ohnivě barvy;

povazujice ty dvě věci, co jiného řícti mám, jedině to: že růže jest srdce Janove, z něhož pochází plamen lásky Boží:

Vidice já růži na svém trnovém Kří na jedné toho Kře trnového větví aneb ratolesti, vidím srdce v ruce s. Augustýna plamenem lásky Boží plápolající, a podlé toho představuji sobě v duchu srdce Janove týmž ohněm zapálené;

hořelo to srdce ustavičně k bohu, neb jest bylo olejem Milosti Boží naplněné,

Srdce Janove bylo v trní zrostlá růže, neb ono se ustavičně s Ježíšem ukřižovaným, pod trnovou korunou na kříži visícím obíralo.

A proto ten oheň lásky, který v srdci Janovým k Bohu hořel a plápolal, přemohl, živelní oheň, kterým Jan pálen a mučen byl. *Superari charitas Christi flammâ non potuit: & segnior fuit ignis, qui foris uffit, quám qui intus accendit.* Láska k Kristu nemohla plamenem přemožená býti: a mdlejší byl oheň, který zevnitř páčil, nežli ten, který vnitř zapaloval.

Ten oheň lásky přemohl vodu, v které Jan utopen byl: *Aquaæ multæ non potuerunt exstinguere charitatem nec flumina obruent illam.* Vody mnohé nemohly uhasiti Lásky, aniž řeky zatopí ji.

Nemohli uhasiti oheň lásky mnohé slzy, které vylil Ján lásky plný v mučení a trápení svém: aniž jej uhasiti mohla řeka Moldava v utopení, v usmrcení, a mučedlnictví jeho.

O! jak vonné jest to lilium stálé a dokonalé víry. O! jak vážná jest ta slunečnice nepohnutedlné nádeje.

O! jak krásná a barevná jest ta růže neuhasedlné lásky. O! jak silným zámkem jest zaopatřená tato Zahrada, *Hortus conclusus*, Zahrada zavřená s. Jan Nepomucký.

Nyní mně otázka nastává: jaký jest ten zámek, nimžto jest ta Zahrada zavřená?

na tu otázku mně odpovídá *Richardus à S. Victore.* když vykládajice písní Šalamounových kapitola 4. takto mluví: *Sera horti animæ est filentium, per filentium enim excolitur in protectu & justitia, quia cultus justitiæ filentium requirit.* Zámek Zahrady Duše jest mlčení, neb skrže mlčení bývá vycvičená v prospěchu, a v spravedlnosti proto, že k zachování spravedlnosti jest potřebné mlčení.

Tím zámkem totižto mlčením byla zaopatřená má dnešní Zahrada zavřená sv. Jan Nepomucký;

Hodné Jana mlčenlivého mlčení, které dokonalejší bylo nežli mlčení *Pythagorycké.*

Vypravuje *Plutarchus* v životě *Alexandra Velikého*, že když tento král jedenkrát psaní psal, na kterém mnoho záleželo, poněvadž se království jeho tejkalo, přišel k němu *Ephæstion*, jenž byl králi z dvořeninův jeho nejmilejší, a zhlédl, i přečetl všecko co král psal; což když pozoroval *Alexander*, vzal pečeť svou, kterou psaní zapečetil, položil ji na ústa *Ephæstionova* ponavrhnouce jemu: aby, tak jako v psaní tajemství jeho tou pečetí jest zaopatřené, tak taký bylo v uších, a v srdci *Ephæstionovým* jako pod pečetí zatajené, aby je žádnému nevyjevil.

Mezi tajnostmi, které Bůh chce, aby zamlčené byly, jest tajnost spovědi, kteroužto tajnost jedenkaždý spovědník tak jest povinen zachovati, že na žádný způsob jemu nesluší, ani pro zachování svého, ani pro zachování bližního svého živobyť, ani pro uvarování jakéhokoliv

7)

nebezpečnosti ani samé smrti, to nejmenší vyjeviti, a to z příčiny té: poněvadž tenkrát spovědník jest náměstek Boží, představující a zastávající osobu samého Boha, kterýžto sám jest *scrutans corda & renes*, skušující srdce a ledví, jemu samému mají zjevné býti tajnosti srdcí lidských.

Viděl jedenkrát vidění veliké *Izaiáš Prorok*, které zaznamenal v kap. 6. *Vidi Dominum sedentem super folium excelsum & elevatum*. Viděl jsem Pana sedícího na trůnu vysokém a vyvýšeném. V dále praví: *Volavit ad me unus de Seraphim, & in manu ejus calculus, & tergit os neum*. Letěl ke mně jeden z *Serafinův*, a v ruce jeho kamýnek řěavý, a dotekl se ust mých.

Ten kamýnek byl vzatý z oltáře, jehož *Serafin* na místě pečetě užíval, jakoby řekl:

ať jest tobě dosti na tom o *Izaiáši*, že jsi viděl nějaké malé světlo Slávy, ale však nemáš je zjeviti jinému.

Z té příčiny také *Prorok*, jsa jindy tázaný o Slávě Nebeské, nic jiného nemluvil, jedině to: *Secretum meum mihi, secretum neum mihi*. Tajnost ma mně, tajnost ma mně..

Ten jest ouřad jednoho každého spovědníka, aby jako *Izaiáš* tajil věci od Boha sobě zjevené, tak on tajil hříchy od člověka sobě svěřené, slova *Izaiášova* dobře do paměti, jako pečeť do vosku, vtisknouce: *Secretum meum mihi, secretum meum mihi*. Tajnost ma mně, tajnost ma mně.

Před příchodem *Mesiáše Syna Božího* nebyla žádná svátost pokání, nebyla žádná tajná spověď, nebylo žádných spovědníků, nicméně byl nevinný *Jozef Egypťský* figúra spovědníků církevních: neb on jsa křivě obviněný a zhaněný od manželky *Putyfarové*, neprozradil, a nepronessl jí, že ona jej k hříchu přivedsti chtěla, nýbrž tajil nepravost její, tajil nevinnost svou, a aby zatajil tajné provinění, šel raděj veřejně do veřejného vězení.

Nyní v církvi *Kristove* jest pokání svátost, a to svátost z sedmi od samého *Krista Pána* ustanovených svátosti jako jedná pečeť z sedmi pečetí, jako svícen z sedmi svícňů, jako lampa z sedmi lamp, kteréž viděl s. *Jan Evangelista* v zjevení svém.

Svátost pokání jest poklad nad poklady, jest cena bez ceny, jest nad stříbro a zlato vážený: neb za stříbro a zlato nelze koupiti zdraví těla, skrze pokání ale nabýváme zdraví Duše.

Slyšme o tom s. Izydora biskupa takto mluvícího: *Confessio fanat, confessio justificat, confessio veniam peccati donat, omnis spes in confessione consistit, in confessionem non habeat veniam*. Spověď (to jest pokání) uzdravuje, spověď ospravedlňuje, spověď odpuštění hříchu daruje, všechna nádeje v spovědi záleží, v spovědi má místo milosrdenství, není žádné tak těžké provinění, které by skrze spověď nedosáhlo odpuštění. Totižto prostředkem spovědníka rozhršení.

Figúra spovědníků byl Josef nevinný.

Zrcadlo spovědníků byl jest, a bude s. Jan Nepomucký, kterýž vždy by zůstal *Hortus conclusus*, Zahrada zavřená, zachovávající v sobě poklad tajnosti spovědi.

Zámek její byl *Silentium*, mlčení, a to zámek tak silný, že se nic nenašlo, coby jej bylo otevřítí, porušití aneb skazití mohlo.

Jestliže vál polední větříček chlácholení, *non aperuit*, neotevřel; jestliže na něj dotíralo horko polední ohněm pálení a mučení, *non aperuit*, neotevřel; jestliže zamrskával přival prošlého ortele k utopení, *non aperuit*, neotevřel, tak pevný byl ten zámek, tak silné bylo v mučení Janove mlčení.

Čehož také příčina byla, že církev svatá položená jest na skále, *Super petram edificabo Ecclesiam meam*. Na skále vzdělám církev mou.

8)

Jan byl Zahrada v církvi, následovně vzdělaná na skále, a protož nepohybná, podobná onému stavení, o němž mluvil spasitel náš v s. Lukáše v 6. kap. *Inundatione facta illifum est flumen domui, & non potuit eam movere: fundata enim erat super petram*. Když se povodeň strhla, obořila se řeka na dům, a nemohla s ním pohnouti: nebo byl založen na skále.

Já dnešního dne vyznati musím zde v této Zahradě na skalce: že s. Jan Nepomucký byl v církvi *Hortus conclusus*, Zahrada zavřená, vzdělaná na skale.

Jak milá jest Pánu Bohu svátost pokání, mluví jazyk Jana někdy o pokání častej kázícího kazatele; jak milá jest Pánu Bohu spověď, mluví jazyk Jana spovědníka; jak míle jest Pánu Bohu v spovědi mlčení, mluví jazyk Jana mlčenlivého, jak milá jest Pánu Bohu smrt pro tajnost spovědi, mluví jazyk Jana mučedníka; mluví, a ten který mlčel mluví, a po smrti mluví, když prozřetednosti již tři sta čtyřdecti sedm let neporušený pozůstává; když po třech stech a čtyřdecti létech se proměnil, růžovou barvu na se vezma. Staré a známé pravidlo jest: *Aquam bibisti, fontem corona*. Vodu jsi pil, studnici korunu. Já pak pravím dnes: *Flores legisti, hortum corona*, kvítí jsi zbíral, Zahradu korunu.

Do Zahrady kvítí plné kvítí nositi, a do studnice pramenité vodu líti, jest dílo zbytečné, a daremní práce.

Já jsem v dnešní Zahradě mé mnoho kvítí našel, z nichž jsem některé jak známější, tak znamenitější při začátku řeči mé vypočetl, když jsem Jana svatého ctnosti vedlé mé sprostnosti vypravoval.

Nyní mně toliko ta práce nastává, abych tak jako vysoce důstojní, velební, vysoce urození, též vysoce učení páni *confederati*, jakož i všickni ctitelové s. Jana Nepomuckého pod stínem v Zahradě té zavřené odpočívají, odpočinouti mohl.

A tomu cíli a konci nacházím dva výborné stromy, které podlé sebe vsazené svou vůni vespolek rozmnožují, o nichž mantuánský veršovec pěkně prospěvoval, já pak ten jeho chválo spěv k mému předsevzetí potahuji:

Et vos ô Lauri, carpam, & te proxima Myrrhe,

Sic poſitæ, quoniam fauves miſcetis odores.

Vás já o strome bobkový,

vedle něj Strome myrrhový,

vás jsem si dnes vyvolil:

bych z vás svatýmu Janovi

slavnému mučedlníkovi

pěkný věnec spůsobil.

Tyto dva stromy já dnešního dne do této mé Zahrady zavřené, jenž jest svatý Jan Nepomucký, vštípím; neb majíce oni na sobě z ratolesti a listu svého od nature pěkně spůsobené koruny, těmi samorostlými korunami Zahrada ma zavřená, slušně korunovaná bude.

Strom myrrhový podle sepsání spitatele přirozenosti, vydává z sebe štiavu ostrou s hořkosti smíšenou, a proto mučedlnictví a smrt vyznamenává;

Mučedlnictvím ozdoben jest Jan, pročej já jej také tou korunou ozdobuji.

Strom bobkový jest znamení vítězství, z té příčiny také císařové římsští, při vítězoslavné vjízdě do města, bobkovýho věnce užívali, jim korunováni po obdržéným vítězství nad nepřátely do města vjížděli, z té příčiny já také slavného vítězitele svatýho Jana mučedlníka s tímto věncem ozdobuji, ať jest tedy dnešního dne *redimitus tempora laurô*, tak jak jest mučedlník, a vítězitel v nově

9)

slavený, tak také vítězoslavným věncem ozdobený, kterýžto čím více se od nás slaví a ozdobuje, tím více nás pod svým stínem přichraňuje, jako bych jej volati slyšel: *Venite, & sub umbra mea requiescite*. Přijďte, a pod stínem mým odpočiňte.

Přijďte, kteří jste od zlých jazyků uštípani, a pod stínem mým odpočiňte, neb ta Zahrada netrpí hadového pokolení; přijďte, kteří jste pomlouváni, a pod stínem mým odpočiňte, neb ta Zahrada jest

zavřená před lidmi ošemetnými; přijďte, kteří jste na cti utrhaní, a pod stínem mým odpočiňte, neb ta Zahrada netrpí dračích a jedovatých jazyků.

Na čež *Echo* mé v této Zahradě zavřené s potěšením odpovídá: *Sub umbra illius, quem desideraveram, fedi*. Pod stínem toho, kterého jsem žádal, seděl jsem.

Stojím sice až posavád v této Zahradě na skalce, ale však doufám, že sedím pod stínem ochrany v Zahradě zavřené na skále založené svatým Janu Nepomuckým.

Když tedy se posledně s tou Zahradou obírám, mou sprostou řeč zavírám, z kazatedlnice se ubírám, a jak sebe, tak všechny do libé vůně toho kvítí, pod libý stín těch stromů Zahrady té zavřené poroučím, a odevzdávám.

AMEN.

Příloha č. 2:

Karel Škréta – Založení kostela sv. Jana Nepomuckého

Příloha č. 3:

Tvrký typ skloňování adjektiv – doplňující tabulka

Singulár	maskulina	feminina	neutra
nominativ	kanovník <u>Pražský</u> putoval (5); vyučoval <u>liliový</u> učitel (5); vycházející jako <u>nový</u> květ (6); jest se do ni vloudil <u>pekelný</u> had (2)	Láska byla jest <u>vonná</u> růže (6); <u>krásná</u> a <u>barevná</u> jest ta růže <u>neuhastitelné</u> lásky (6)	jak <u>vonné</u> jest to lilium (6); jemu <u>samému</u> mají <u>zjevné</u> býti <u>tajnosti</u> srdci lidských (7); <u>celé</u> moře k <u>pohlčení</u> (5)
genitiv	těž <u>uměním</u> vtipu <u>lidského</u> způsobené (2); toho tak <u>prudkého</u> blesku vystati <u>nemůže</u> (3); aneb jiné <u>povětrí</u> nesnáze času <u>letního</u> v <u>pospíchání</u> do chrámu <u>Páně vzdáleného</u> (5)	on do <u>Staré</u> Boleslavě <u>častěj</u> pěšky (...) putoval (5); jak <u>vonné</u> jest to lilium <u>stálé</u> a <u>dokonalé</u> víry (6); <u>všecky</u> do <u>libé</u> vůně toho kvítí (...) <u>poroučím</u> (9)	šel raděj veřejně do <u>veřejného</u> vězení (7); <u>ne</u> poslední z <u>svatých</u> patronů <u>Českého</u> království (3); <u>narcis</u> <u>ctnostných</u> příkladů a <u>dobrého</u> naučení (4)
dativ	vyčítal a <u>předstíral</u> Izaiáš prorok lidu <u>sice</u> <u>Izraelskému</u> , <u>ale</u> tenkrát <u>modlářskému</u> (2);	ortel proti jak <u>stydlivé</u> , tak <u>ctnostné</u> královně <u>Vastbě</u> (2);	<u>příležitost</u> našli k <u>nepříležitému</u> utíkání (2); <u>jsouce</u> vystavené jak <u>pohodlnému</u> tak <u>nevhodnému</u> , jak <u>tichému</u> , tak <u>bouřlivému</u> <u>povětrí</u> (2)
akuzativ	obsahovala v sobě <u>onen</u> <u>vážný</u> květ jménem <u>slunečníci</u> (4); <u>pěkný</u> věnec <u>spůsobil</u> (8)	<u>mou</u> <u>sprostou</u> řeč <u>zavírám</u> (9); od L. W. <u>krátkou</u> <u>trpělivost</u> <u>získám</u> (3)	aby <u>zatajil</u> <u>tajné</u> provinění (7); <u>nic</u> <u>jiného</u> <u>nemluvil</u> (7)
vokativ	Vás já o <u>strome</u> <u>bobkový</u> (8)	-	-
lokál	Viděl jsem Pana <u>sedícího</u> na <u>trůnu</u> <u>vysokém</u> a <u>vyvýšeném</u> . (7)	pod <u>stínem</u> v <u>Zahradě</u> té <u>zavřené</u> <u>odpočívají</u> (8); při <u>vítězoslavné</u> <u>jíždě</u> do města (8)	tak <u>pilně</u> se v <u>Theologickém</u> aneb <u>Božském</u> <u>umění</u> <u>cvíčil</u> (6); <u>Divné</u> byly <u>oně</u> <u>Zahrady</u> v <u>Egyptském</u> městě <u>Thebæ</u> <u>nazvaném</u> (2)
instrumentál	<u>růžovým</u> <u>plamenem</u> <u>plápolající</u> (6)	<u>vidím</u> ji býti <u>pěknou</u> <u>červenou</u> (6); <u>člověka</u> <u>líbeznou</u> <u>vůni</u> <u>naplňuje</u> (1); <u>Pěkná</u> byla <u>ona</u> <u>Zahrada</u> <u>královskou</u> <u>rukou</u> <u>vzdělaná</u> (2)	<u>rozličným</u> <u>překrásným</u> <u>kvítím</u> <u>posypaná</u> (1)

Plurál	maskulina	feminina	neutra
nominativ	vyskytují se mně opět před oči ty tři <u>nadjmenované</u> květy (5); <u>Nové časy</u> přišli zase (1)	<u>Divné</u> byly oně Zahrady (2), rozličné biliny (3)	-
genitiv	z <u>rozličných</u> stromů (3)	to svátost z sedmi od samýho Krista Pána <u>ustanovených</u> svátosti (7)	všecku sladkost pravého učení z zjevení <u>Božských</u> pocházejícího přítáhl (5); jemu samému mají zjevné býti tajnosti srdcí <u>lidských</u> (7)
dativ	-	-	-
akuzativ	na <u>vysoké</u> sloupy vzdvižené (2)	majíce oni na sobě z ratolesti a listu svého od natury pěkně <u>spůsobené</u> koruny (8); hledajíce <u>zapověděné</u> rozkoše (2); na <u>krásné</u> věci patří oko naše (3)	-
vokativ	-	-	-
lokál	-	jeho <u>trpělivost</u> přemohla unavení v <u>horlivých</u> pracích apoštolských (5); jej trápil mráz času zimního při <u>ustavičných službách</u> Božích (5)	-
instrumentál	Mezi <u>životčíchy</u> <u>pernatými</u> (3); Mezi <u>jinými</u> <u>předivnými</u> skutky <u>Božskými</u> jest podivení hodný kus a dílo... (3)	<u>samorostlými</u> korunami (8)	aneb spolčení s samými světly <u>nebeskými</u> (4)